

De morele armoede van de juridische plicht

Over de juridische plicht als ondergrens van de moraliteit, en de onverwelkomende houding van Nederland jegens vluchtelingen.

**OOK IN DEZE
NOVUM:**

Schokkend
Groningen: Het
recht op leven is
niet afkoopbaar.
Toch...?

Annotatie: Schrems
v. Data Protection
Commissioner -
Het einde van een
tijdperk of
een Pyrrus-
overwinning?

Habré met haken
en ogen - De
veroordeling van
een dictator,
een lange weg voor
Afrika

Filmrecensie Mad
Max: Fury Road

Opinie: De wankel
Wav-boete

Column Andreas
Kinneging: Wat is
gevaarlijker: Mein

Kampf of
de televisie?

Advocaat van de
duivel
Maurits Helmich v.
Paul Cliteur

En meer...

INHOUDSOPGAVE

- 2** Inhoudsopgave
- 3** Voorwoord
- 4** Annotatie: Schrems v. Data Protection Commissioner
- 6** Advocaat van de duivel
Maurits Helmich v. Paul Cliteur
- 8** In gesprek met...
- 11** De Correspondent
- 12** Opinie: De morele armoede van de juridische plicht

- 14** Habré met haken en ogen

- 17** Faculteitszaken
- 18** Schokkend Groningen

- 22** Filmrecensie: Mad Max Fury Road
- 24** Boekrecensie:
- 26** Opinie: De wankele Wav-boete
- 28** De Vereniging
- 30** Column Andreas Kinninging:

Het einde van een tijdperk of een Pyrrusoverwinning?
Ayda, Barbara en Charlotte gaan solliciteren
Meester Leonie
LL.M. in de Verenigde Staten
“Ze vluchten niet van iets, ze worden getrokken náár iets.”
- Patrick van Schie
De veroordeling van een dictator, een lange weg voor Afrika
De student(e) als het rationele dier
Het recht op leven is niet afkoopbaar. Toch...?
Feminisme op het witte doek?
De Alchemist

JFV Grotius
Wat is gevaarlijker: Mein Kampf of de televisie?

Novembereditie

NOVUM

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 750 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: Almanakker
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Fatima Jarmohamed (06 20 95 83 37)
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Marthe Goudsmit
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Raphaël Donkersloot
raphaeldonkersloot@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurice Jeurissen
maurice1993@live.nl
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifmo@gmail.com

- Admir Schomerovic
ademir.schomerovic@gmail.com
- Tonko van Leeuwen
tonko.vleeuwen@gmail.com
- Anne van Eck
vaneck.anne@gmail.com
- Madhavi Nagessersing
m.r.s.doerga@live.nl
- Patrick Birken
patrick_birken@hotmail.com
- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Liz van Ringelestijn
lizvanringelestijn@hotmail.com

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Birgül Açıksöz, Assessor FdR
- David den Blaauwen, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

Voorwoord

Waarde lezer,

Op moment van dit schrijven kan zonder meer worden gesteld dat de Leidse student bijzonder hard aan de studie zit. De UB en de faculteitsbibliotheek zitten vol met studenten die zwoegen boven de studiestof die zij dienen te beheersen voor hun tentamens.

Loopt men dan een loos rondje op het KOG, is er in elk geval genoeg inspiratie om de moed tot studeren weer te hervinden. De witte cirkel, tussen het OIC en de studieadviseurs, bevriest en ontdooit elke paar uur weer – ter ere van Heike Kamerlingh Onnes, die er honderd jaar geleden in slaagde om helium vloeibaar te maken bij een temperatuur van -269°C . Hier dankt het Kamerlingh Onnes Gebouw zijn bijnaam aan; het koudste plekje op aarde. Geschiedenis werd op onze faculteit zonder meer geschreven.

Loopt men wat verder, richting de B-gang, kunnen de portretten van een aantal rechtsgeleerden worden aanschouwd. Onder anderen Eduard Maurits Meijer, grondlegger van het Burgerlijk Wetboek, en Hugo de Groot, uiteraard naamgever van de faculteitsvereniging maar bovenal een van de meest befaamde rechtsgeleerden die Nederland ooit gekend heeft. Zo kijken zij toe hoe de koffieautomaten de hedendaagse studenten elke dag weer voorzien van hun benodigde caféinodosis.

Op het portret van Hugo de Groot staat zijn motto vermeld; ‘ruit hora’. De tijd vervliegt. Nu je toch je rondje KOG aan het lopen bent met je koffie in je hand, kun je niets anders dan het met hem eens zijn. Zo gaf professor Henk Sniijders afgelopen maand alweer zijn laatste college Burgerlijk Procesrecht op de faculteit. Ook vond het herdenkingsymposium ter ere van de in juni overleden emeritus professor Hans Nieuwenhuis plaats. Geschiedenis wordt op onze faculteit nog steeds geschreven, het gaat sneller dan we denken.

Voor mijn gevoel ligt de oktobereditie van de NOVUM nog maar net in de bakken, of er wordt weer gewerkt aan de novembereditie. Maar, ook deze NOVUM mag er zeker zijn. In deze editie leest u over de vluchtelingencrisis vanuit een moreel en politiek oogpunt. Ook hebben we wederom een nieuwe redacteur mogen verwelkomen. Zij, Liz van Ringelestijn, schrijft in deze editie een annotatie over de uitspraak van het HvJEU omtrent de privacywetgeving en Facebook. Anna Tsheichvili heeft zich gebogen over de boete die krachtens de Wet arbeid vreemdelingen werd opgelegd en ook kunt u lezen over de juridische geschilpunten die de Groningse gaswinning met zich mee heeft gebracht.

In deze NOVUM mogen we ook een nieuwe rubriek introduceren. Maurits Helmich bijt samen met professor Cliteur het spits af met ‘Advocaat van de duivel’, waarin zij zich beiden buigen over dezelfde kwestie.

Een van de mooiste aspecten van het recht is mijns inziens het dynamische en veranderlijke element ervan. Waar vandaag de dag de discussie omtrent privacy en Facebook niet is weg te denken, was het platform zo’n kleine tien jaar geleden volslagen onbekend. Zo blijft men geschiedenis schrijven, al is men zich daar niet altijd even van bewust. De tijd blijft immers vliegen, maar leest u vooral de NOVUM als u even een momentje hebt om stil te staan.

Ik wens u veel leesplezier!

Fatima Jarmohamed
Hoofdredacteur NOVUM

Annotatie

Schrems v. Data Protection Commissioner

Inleiding

Eens in de zoveel tijd verandert de samenleving op fundamentele wijze. De jagers en verzamelaars waren getuige van de eerste revolutie toen zij hun nomadisch bestaan inruilden voor vaste nederzettingen. Jaren later, in de negentiende eeuw, veranderde Europa met de introductie van de stoommachine in een industriële samenleving. Inmiddels leven wij in een zogenaamde informatiemaatschappij.¹ De digitalisering van onze samenleving heeft grote gevolgen met zich meegebracht, die ook juridische innovaties behoeven. De afgelopen jaren is vooral privacy een relevant onderwerp geworden. Bewustzijn omtrent de risico's van deze digitale samenleving en de behoefte aan privacy groeien met de dag. In een tijdperk waarin informatie sneller lijkt te reizen dan het licht, wordt dikwijls de vraag gesteld of wij nog wel enige grip hebben op onze privégegevens. Het is dan ook allerminst verrassend dat het Europees Hof van Justitie (HvJEU) zich over deze vraag heeft moeten buigen.

Een Oostenrijkse privacy-activist en een Ierse toezichthouder

Zoals menig Europeaan maakt de Oostenrijkse Maximilian Schrems reeds enkele jaren gebruik van Facebook. Als Edward Snowden in 2013 onthult dat de activiteiten en inlichtingendienst van de Verenigde Staten (NSA) constant online communicatie in de gaten houdt, besluit Schrems een klacht in te dienen. Nu het de Ierse dochteronderneming van Facebook is die persoonsgegevens geheel of gedeeltelijk doorgeeft aan Amerikaanse servers, dient hij zijn klacht in bij de Ierse Data Protection Commissioner.²

“De Ierse dochteronderneming van Facebook geeft persoonsgegevens geheel of gedeeltelijk door aan Amerikaanse servers.”

De Ierse toezichthouder stuurt de Oostenrijker met een kluitje in het riet. Hij verwijst naar de *Safe Harbour*-beschikking³ en overweegt dat de VS op grond van deze beschikking een passend beschermingsniveau biedt.⁴ Schrems laat het hier echter niet bij zitten en maakt de klacht aanhangig bij de High Court of Ireland. Het Hoogerechtshof deelt de zorgen van Schrems en stelt derhalve een prejudiciële vraag aan het Hof van Justitie. Het betreft de vraag of een nationale toezichthouder bij een klacht omtrent het doorgeven van persoonsgegevens

aan een land, waarin volgens klager geen passende bescherming wordt geboden, absoluut gebonden is aan de *Safe Harbour*-beschikking of dat hij zelf over dient te gaan tot nader onderzoek.⁵

Relevante overwegingen

Het Hof van Justitie benadrukt allereerst dat de Privacyrichtlijn, waarop de *Safe Harbour*-beschikking gebaseerd is, dient te worden uitgelegd in het licht van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.⁶ In dit verband wijst hij op art. 7 en 8 van het Handvest, respectievelijk het recht op eerbiediging van het privéleven en het recht op bescherming van persoonsgegevens en benadrukt het belang hiervan. Het Hof overweegt dat de Privacyrichtlijn de lidstaten verplicht om een toezichthoudend orgaan in het leven te roepen en noemt enkele bevoegdheden van deze autoriteiten, waaronder onderzoeksbevoegdheden.⁷

Hierna begint het HvJEU aan zijn kernoverwegingen door te benoemen dat de Commissie, krachtens de Privacyrichtlijn, over de mogelijkheid beschikt om een beschikking vast te stellen waarin het toereikende beschermingsniveau van een derde land wordt geconstateerd. Een dergelijke beschikking is volgens Europees recht verbindend voor alle lidstaten en hun organen. Zolang de Commissie of het Hof deze beschikking niet ongeldig heeft verklaard is het de lidstaten en hun organen dan ook niet toegestaan maatregelen te treffen die hiermee in strijd zijn.⁸ Dit betekent echter niet, zo overweegt het Hof, dat de nationale toezichthouders geen zelfstandig oordeel mogen vormen over het beschermingsniveau van een derde land. Zij zijn immers verplicht om in volledige

Het einde van een tijdperk of een Pyrrusoverwinning?

Liz van Ringelestijn

onafhankelijkheid te onderzoeken of doorgave van gegevens in overeenstemming is met de richtlijn, een beschikking van de Commissie doet daar niet aan af.⁹ Zij ontberen echter het recht om gevolgen te verbinden aan hun bevindingen en de ongeldigheid van de beschikking te constateren, daar deze taak voorbehouden is aan het Hof en de Commissie.¹⁰ Is een nationale toezichthouder van mening dat er sprake is van een ontoereikend beschermingsniveau dan dient er een procedure gestart te worden bij de nationale rechter, die vervolgens het prejudiciële pad naar het HvJEU kan bewandelen.¹¹

“Men kan denken dat de Europese rechter louter zijn eigen positie heeft benadrukt en dat de NSA nog altijd met gemak door uw selfies, likes en overige statusupdates struint.”

Wie nu stopt met lezen zal in de veronderstelling verkeren dat onze Europese rechter louter zijn eigen positie heeft benadrukt en dat de NSA nog altijd met gemak door uw selfies, likes en overige statusupdates struint. Gelukkig was het HvJEU de mening toegedaan dat voor een volledige beantwoording van de prejudiciële vragen een beslissing over de geldigheid van de beschikking vereist is.¹² Het Hof overweegt dat voor de vraag of een beschermingsniveau voldoende is, bepalend is of het land een beschermingsniveau biedt dat grotendeels overeenkomt met het niveau dat binnen de Europese Unie wordt gewaarborgd op grond van de richtlijn en het Handvest.¹³ Voorts is het aan de Commissie de taak om de ontwikkeling van het beschermingsniveau van een in een beschikking opgenomen derde land in de gaten te houden. Bij aanwijzingen waaruit blijkt dat twijfel is ontstaan omtrent het geboden beschermingsniveau dient een dergelijk onderzoek in ieder geval plaats te vinden.¹⁴ Hierbij valt te denken aan de onthullingen van Snowden, die voor Schrems de aanleiding vormden om een klacht in te dienen.¹⁵

Het Hof overweegt dat doeltreffende detectie- en controlemechanisme ontbreken om grondrechtsschending te sanctioneren en dat de Amerikaanse autoriteiten op disproportionele wijze vanuit de lidstaten afkomstige persoonsgegevens kunnen verwerken, terwijl belanghebbenden niet over rechtsmiddelen beschikken.¹⁶ Het HvJEU besluit de *Safe Harbour*-beschikking ongeldig te verklaren, waarmee het een einde maakt aan ongecontroleerde gegevensstromen.

“Het HvJEU besluit de *Safe Harbour*-beschikking ongeldig te verklaren, waarmee het een einde maakt aan ongecontroleerde gegevensstromen.”

En nu...?

Is deze uitspraak de metaforische stoommachine die een fundamentele wijziging aanbrengt in onze huidige samenleving? Waarschijnlijk niet. Kort na het wijzen van dit arrest liet Facebook weten dat er meerdere wegen naar Rome leiden voor wat betreft het legaal opslaan van persoonsgegevens in de VS.¹⁷ Timmermans verklaarde dat de Commissie haar inspanningen voor een beter alternatief zal voortzetten, maar dat ondertussen trans-Atlantische datastromen niet worden gestopt.¹⁸ Economisch gezien is dit uiteraard positief, juridisch doet het echter de vraag rijzen of hier sprake is van een pyrrusoverwinning. Mijns inziens kan deze vraag pas echt beantwoord worden wanneer de Commissie haar plannen presenteert. Het arrest maakt echter wel duidelijk dat het Hof zich heeft ontwikkeld tot Europese privacy-waakhond, hetgeen in onze huidige maatschappij van onschatbare waarde is.¹⁹ **N**

1. Zie ook A. Toffler, *The Third Wave* Bantam Books 1980.
2. Hof van Justitie van de Europese Unie PERSCOMMUNIQUÉ nr. 117/15.
3. Luxemburg, 6 oktober 2015 Arrest in zaak C-362/14 Maximilian Schrems/Data Protection Commissioner, p. 1.
4. De *Safe Harbour* beschikking (2000/520/EG) is overeenkomstig de Privacyrichtlijn (95/46/EG).
5. Perscommuniqué nr. 117/15, p. 2.
6. Zaak C-362/14 verzoek om een prejudiciële beslissing, nr. 22.
7. Zaak C-362/14, R.O. 38.
8. R.O. 40 t/m 50.
9. R.O. 51 en 52.
10. R.O. 57.
11. R.O. 62.
12. R.O. 65.
13. R.O. 67.
14. R.O. 73.
15. R.O. 76.
16. Zie ook het advies van advocaat-generaal Bot (Perscommuniqué 106/15).
17. Zaak C-362/14, R.O. 81 en 90.
18. <http://www.nrc.nl/next/2015/10/7/grote-vragen-na-facebook-uitspraak-1542153>.
19. <http://fd.nl/economie-politiek/1121705/eu-werkt-aan-nieuwe-regeling-voor-data-uitwisseling>.
19. Aldus ook <http://www.nrc.nl/next/2015/10/10/eu-hof-van-justitie-maakt-naam-als-privacybescherm-1545313>.

Advocaat van de duivel

Maurits Helmich v. Paul Cliteur

Paul Cliteur en Dirk Verhofstadt schrijven in hun pas uitgekomen Atheïstisch Woordenboek: “De religieus-neutrale, seculiere of agnostische staat ondersteunt geen enkele godsdienst of levensbeschouwing.”¹ Dit standpunt, zo weet vermoedelijk ook menig rechtenstudent aan onze faculteit, verdedigt Cliteur al langer: ontdoe de staat van alle institutionele en financiële banden met religie en zij wordt religieusneutraal. Ik zal in het hierop volgende aan de hand van een voorbeeld bepleiten dat dit wat kort door de bocht is.

Stel dat Ayda, Barbara en Charlotte alle drie solliciteren voor een baan als beleidsmedewerker bij het ministerie van binnenlandse zaken in een hypothetische ‘seculiere staat’. Ayda is moslima en draagt graag een hoofddoek. Barbara is christen en draagt een kruisje. Charlotte is atheïste en draagt (logischerwijs) geen religieus getinte kleding. ‘Je bent aangenomen, je kunt maandag aan de slag,’ wordt tegen Charlotte gezegd. ‘Je mag wel bij ons werken, maar dan moet eerst dat kruisje weg,’ krijgt Barbara te horen. ‘Je voldoet aan onze criteria, alleen mag je tijdens werktijden geen hoofddoek dragen,’ krijgt Ayda te horen. Charlotte gaat maandag fluitend naar haar werk. Barbara stopt met tegenzin haar kruisje weg onder haar kleren. Ayda zit in een diepe keuzecrisis: moet ze de baan aannemen en haar geloofsopvattingen verloochenen, of trouw blijven aan haar religie en de baan afwijzen?

“Wat gebeurt er met een samenleving als duizenden Ayda’s er uiteindelijk voor kiezen om die baan toch maar niet te nemen?”

Los van het feit dat overduidelijk is dat het overheidsbeleid in deze vorm absoluut niet mensen met verschillende geloofsopvattingen ‘gelijk’ behandelt,² loont het denk ik ook de moeite om te kijken naar de macro-effecten van overheidsbeleid. Wat gebeurt er met een samenleving als duizenden Ayda’s er uiteindelijk voor kiezen om die baan toch maar niet te nemen, omdat zij zich in een loyaliteitsconflict geplaatst voelen? Niet alleen zal dit ongetwijfeld een zekere mate van ressentiment opwekken (en wat zijn daar weer de macro-economische en –politieke gevolgen van?), ook zullen er niet onwaarschijnlijkerwijs significant minder moslims in publieke functies terecht komen, met alle segregerende, polariserende en ondemocratische gevolgen van dien. ‘Maar dat is hun eigen schuld’, volgt dan als typisch seculier antwoord. ‘Moeten zij maar niet zo dogmatisch aan hun tradities vasthouden.’

“Zo kan de politiek filosoof weer rustig slapen: de wereld verbrandt weliswaar, maar dat is dan ten minste hun fout.”

Zo kan de politiek filosoof weer rustig slapen: de wereld verbrandt weliswaar, maar dat is dan ten minste hun fout. De vraag is echter of een wijs man een dergelijke attitude aanneemt: we leven in een echte wereld, en de enige maatstaf voor het vaststellen van de loofbaarheid van een politieke ideologie is haar weerslag in de realiteit. Je kunt, vrees ik, complexe sociologische problemen niet oplossen in de filosofische denkstoel van hooggeprezen idealen en politieke ideologieën.

Antwoord aan Maurits Helmich (althans een poging daartoe)

Paul Cliteur³

Maurits Helmich heeft een goed en scherp doordacht dilemma gepresenteerd dat verbonden is, of lijkt, aan mijn voorstel voor een religieus neutrale staat. De religieus neutrale staat (of agnostische staat) pretendeert het beste staatsmodel te zijn ten aanzien van de

Ayda, Barbara en Charlotte gaan solliciteren

Maurits Helmich

verhouding van staat en religie. En die beste verhouding is: hou religie helemaal buiten de staat (zij het niet buiten de samenleving). Dus voor overheidsdienaren geldt: geen keppeltjes, kruisjes, hoofddoeken, maar ook geen “ban de bom” tekens, bijvalsverklaringen voor (of protesten tegen) “*gay marriage*” of shirtjes waaruit blijkt dat de ambtenaar een grote voorstander is van dierenrechten. Een ambtenaar is neutraal en brengt dat in zijn of haar kleding, zoveel als maar mogelijk is, tot uitdrukking.

“Zo moeilijk kan dat toch niet zijn? De politie draagt uniformen. Een rechter draagt een toga. De deur open zetten voor de lijn die Helmich hier bepleit zou een einde moeten maken aan deze situatie van gelijkheidsdenken.”

Helmich werpt dan verschillende problemen op. Allereerst maakt hij een vergelijking tussen (i) de situatie van een ambtenaar van wie gevraagd wordt zijn *religie of levensbeschouwing* niet te ventileren en (ii) de situatie waarin wordt gediscrimineerd jegens *de kleur van iemands haar* [voetnoot 1. red.]. Maar die vergelijking vind ik toch enigszins gewrongen. Het probleem is dat iemands haarkleur geen ideologisch of religieuze stellingname verraad. Vandaar dat op dat punt geen eisen mogen worden gesteld. Het dragen van een symbool van een politieke richting, of een religieuze overtuiging, is wel zo’n stellingname (en ook als zodanig bedoeld), waardoor de situatie volgens mij anders ligt.

Een tweede dilemma dat Helmich schetst heeft ermee te maken dat Ayda (of Barbara) ervoor zou kunnen kiezen om de baan niet aan te nemen (of ontslag te nemen), waardoor zij niet- of ondervertegenwoordigd zijn in bepaalde functies. Creëert dat geen ressentiment? Nou niet als het goed wordt uitgelegd, zou ik zeggen. Overigens, zo moeilijk kan dat toch niet zijn? De politie draagt uniformen, in het leger is dat het geval. Een rechter draagt een toga. De deur open zetten voor de lijn die Helmich hier bepleit zou ook een einde moeten maken aan deze situatie van gelijkheidsdenken.

“Staat de wereld niet veeleer in brand door het cultiveren van allerlei verdeeldheid in ideologisch en religieus opzicht? Laat de staat daar buiten blijven.”

Helmich denkt dat de “wereld verbrandt” door het hooghouden van de regels die ik hier bepleit, maar is dat wel zo? Staat de wereld niet veeleer in brand door het cultiveren van allerlei verdeeldheid in ideologisch en religieus opzicht? Laat de staat daar buiten blijven. En laat de staat ook goed uitleggen waarom dat het geval moet zijn. Dat lijkt mij “wijs” en misschien hebben we de “filosofische denkstoel” toch wel nodig om enig licht te brengen in deze duistere materie. **N**

1. P.B. Cliteur & D. Verhofstadt, *Het Atheïstisch Woordenboek*, Antwerpen/Utrecht: Houtekiet 2015, p. 289.
2. Men zou evenzeer kunnen bepleiten dat de eis dat werknemers niet met blonde haren op hun werk mogen verschijnen niet discriminerend is, omdat hij toch aan iedereen gelijke voorwaarden stelt, en er bovendien haarverf bestaat.
3. Prof. dr. P.B. Cliteur is hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap en medeauteur van *Het Atheïstisch Woordenboek*. Over dit onderwerp schreef hij ook in o.a. *The Secular Outlook* (2010).

In gesprek met...

Dit jaar organiseert JFV Grotius Open Boek-lezingen. Mensen die naam hebben gemaakt in de juridische wereld worden naar het Kamerlingh Onnes Gebouw gehaald, alwaar zij een lezing verzorgen. Na afloop kunnen de aanwezigen vragen stellen en aldus zijn zij een ‘open boek’. De NOVUM heeft delen van deze lezing opgetekend met als doel om ook niet-aanwezigen de kans te gunnen om meer te weten te komen over de persoon in kwestie. De eerste persoon die JFV Grotius heeft mogen verwelkomen op het KOG is niemand minder dan Leonie van der Grinten, beter bekend als Meester Leonie.

Je runt een bekende weblog met ruim 10.000 volgers. Wat heeft je doen bewegen om een dergelijk weblog te beginnen?

Het doel van mijn weblog is om de kloof tussen de maatschappij en het strafrecht zoveel mogelijk te verkleinen. Ik heb me altijd georiënteerd op de strafrechtelijke advocatuur en in die zin heb ik altijd vragen op mij afgevuurd gekregen in de trant van ‘waarom zou je in ‘s hemelsnaam iemand willen verdedigen die zoiets op zijn geweten heeft?’. Op een gegeven moment werd ik een beetje moe van steeds hetzelfde riedeltje afsteken en wilde ik mijn naaste omgeving op een hele andere wijze kennis te laten maken met het strafrecht. Voor zover ik wist was er toen niemand anders die op een dergelijke wijze blogde over het onderwerp en ik had toen in gedachten dat ik na een jaar met tweeduizend volgers meer dan tevreden zou zijn. Dat dit dus is vervijfvoudigd is vele malen mooier dan ik me had kunnen voorstellen natuurlijk.

“Het doel van mijn weblog is om de kloof tussen de maatschappij en het strafrecht zoveel mogelijk te verkleinen.”

Wanneer heb je het idee dat je doel bereikt hebt?

Het is lastig vast te stellen wanneer die kloof verkleind is, er komt natuurlijk niemand op je af met de boodschap ‘dat de kloof, die tussen hem en het strafrecht bestond, nu weg is’. Ik hoop uiteraard wel dat ik iemand op een andere wijze kan laten kijken naar het strafrecht en bepaalde uitspraken. Vorig jaar heb ik een weblog geschreven over de uitspraak van de rechter in de zaak van een Poolse man die een klein kind en haar grootouders had doodgereden. Hij had toen 120 uur taakstraf gekregen en de vader van het kind heeft toen een stoel naar de rechter gegooid. Het is uiteraard zeer begrijpelijk dat men zo heftig kan reageren wanneer hij zijn kind en ouders verloren heeft

en de ‘dader’ weg lijkt te komen met zo’n straf, maar ik heb toen in mijn weblog uitgelegd waarom ik vond dat de straf gepast was in dit geval. In het strafrecht kijk je immers zo min mogelijk naar de eventuele tragedie van een bepaalde gebeurtenis, maar kijk je alleen maar naar die bepaalde handeling en hoeverre dit iemand kan worden aangerekend. Zo’n weblogpost doet (begrijpelijkwijs) erg veel stof opwaaien en je kunt de klok erop gelijk zetten dat je ook wat nare reacties krijgt. Maar het overgrote deel van de reacties was enorm positief en ik heb van velen gehoord dat ze er nooit zo naar gekeken hadden. En dat is ook precies waar ik het voor doe.

“Ik heb van velen gehoord dat ze er nooit zo naar gekeken hadden. En dat is ook precies waar ik het voor doe.”

Hoe ga je met de nare reacties om?

Ik probeer het zoveel mogelijk in perspectief te plaatsen. Iemand stelde bij deze zaak dat ik ‘vast wel ergens een wit voetje moest halen’, maar dat is dan slechts één nare reactie naast talloze positieve reacties. Daarnaast zal ik na een lange werkdag niet zo gauw een weblog online zetten waarvan ik denk dat er nare reacties op kunnen komen, zo’n weblog bewaar ik gewoon voor de volgende dag, haha. Ook vind ik wel dat nare reacties er ook wel bij horen. Dit weblog ben ik natuurlijk ook begonnen met het oog op het onbegrip dat men soms heeft jegens het strafrecht, dus dat dit onbegrip op mijn weblog wordt geuit in de vorm van nare reacties is dan ergens ook wel logisch. Ik probeer het zoveel mogelijk van me af te laten glijden en ga mezelf dan ook niet verdedigen als mensen nare dingen zeggen. Wel met mate uiteraard, ik zal het niet toestaan dat mensen mij of anderen zullen uitschelden of iets dergelijks – maar gelukkig is dat tot nu toe nog nooit gebeurd.

Het runnen van een dergelijk weblog, waar je bijna elke dag mee bezig bent, kan naast je baan én de advocatenopleiding toch wel gelden als vrij pittig. Hoe houd je het allemaal vol?

Ik vind het oprecht leuk om zo bezig te zijn met mijn vakgebied. Mijn weblog dwingt me overigens ook wel om de actualiteiten heel goed in de gaten te houden en bepaalde uitspraken op de voet te volgen. Dit moet ik ook sowieso doen voor mijn werk, dus dat is zeker een fijne bijkomstigheid.

De advocatenopleiding moet inderdaad niet worden

Meester Leonie

Fatima Jarmohamed

onderschat, je moet elke week heel braaf je huiswerk uploaden en dat moet met een voldoende kunnen worden beoordeeld. Heb je een onvoldoende, krijg je een kans om dat te herkansen. Heb je twee onvoldoendes staan, verlies je daarmee de mogelijkheid om het tentamen af te leggen. Er ligt dus wel constant een bepaalde druk op je, zeker wanneer je nagaat dat je geschrapt wordt als advocaat als je drie tentamens niet hebt gehaald.

“Er ligt dus constant een bepaalde druk op je, zeker wanneer je nagaat dat je geschrapt wordt als advocaat als je drie tentamens niet hebt gehaald.”

Het is uiteraard de bedoeling dat ik de opleiding in mijn eigen tijd afrond, maar als ik op kantoor vraag om een vrije dag of twee om een tentamen goed te kunnen voorbereiden is dat bespreekbaar. Mijn kantoor gaat gelukkig erg flexibel om met de enorme kracht waarmee de opleiding aan me trekt. Je hoort overigens vaker dat advocatenkantoren vinden dat de opleiding dusdanig veel van hun advocaat-stagiairs vergt in die zin dat ze minder aan hen hebben. De combinatie is vrij zwaar, maar gelukkig vind ik het ontzettend leuk en dat scheelt enorm.

Wat dat betreft zit je dus qua kantoor zeker op je plek?

Ja, ik ben ontzettend blij met de kans die ze me hebben gegeven. Het klinkt misschien alsof iemand met meerdere masters, waarvan één cum laude en de andere met een 7,9 afgerond, zo een baan zou kunnen vinden. Helaas viel dat tegen. Via via kon ik bij dit kantoor terecht en gelukkig vinden ze het ook prima dat ik naast mijn werk het weblog run – iets wat uiteraard ook niet vanzelfsprekend is. Overigens heb ik nog nooit geschreven over mijn eigen zaken en dat zal ik ook nooit doen. Ik zou het te allen tijde willen vermijden dat men zou twifelen of ze zich wel willen laten vertegenwoordigen door mij omdat ze zich anders zouden blootstellen aan de kans dat ik later een blog schrijf over hun zaak. Dit soort dingen moet je natuurlijk heel erg goed in de gaten houden, als advocaat én als kantoor. Maar gelukkig heeft mijn kantoor toch weer wat nieuwe cliënten gekregen dankzij het weblog, dus tot nu toe gaat het allemaal goed.

Met jouw masterscriptie¹ heb je een master in Tilburg (cum laude) afgerond én een master in Maastricht. Het onderwerp van jouw masterscriptie is momenteel erg onder de aandacht. Kun je daar iets meer over vertellen?

Mijn scriptie heb ik geschreven over de levenslange gevangenisstraf. Dat staat op relatief gespannen voet met bepaalde mensenrechten, nu men sinds de uitspraak van het EHRM in de zaak-Vinter in 2013 kan beargumenteren dat Nederland art. 5 lid 1 sub a van het EVRM schendt met het beleid omtrent deze straf. Het Hof stelt dat een levenslange straf de iure en de facto in te korten moet zijn en uitzicht zou moeten kunnen bieden op een eventuele invrijheidsstelling. Bestaat deze mogelijkheid niet bij de oplegging van de straf, is dit in strijd met het verbod op een inhumane behandeling (art. 3 EVRM). Deze strijdigheid kan niet worden verenigd met art. 5 lid 1 sub a EVRM, waarin wordt gesteld dat iemands vrijheid slechts kan worden ontnomen indien hij op rechtmatige wijze is gedetineerd. In Nederland kan er gratie worden verleend, dus in iure bestaat deze mogelijkheid. Wat in twijfel kan worden getrokken, is of deze mogelijkheid de facto ook bestaat; gratieverzoeken worden al decennialang afgewezen.

Sinds 1986 is er geen gratie meer verleend. Hoe denk je dat dit komt?

Er is niet echt een gebeurtenis aan te merken als keerpunt, dus het blijft giswerk. Het lijkt me echter een reden om de kloof tussen het strafrecht en de maatschappij te verkleinen. Het is voor te stellen dat er minder snel gratie wordt verleend omdat de maatschappij een levenslanggestrafte voor altijd achter de tralies wil zien. Veel Nederlanders denken dat strafrechters steeds lager straffen, maar onderzoek wijst uit dat het tegendeel juist het geval is. Een ander groot misverstand is overigens dat levenslang in Nederland slechts 20 of 30 jaar is, maar levenslange gevangenisstraf staat in Nederland toch echt gelijk aan voor de rest van je leven in gevangenschap doorbrengen. * In september 2009 is een bijzonder gratieverzoek ingewilligd. Een terminaal zieke man kreeg de kans om thuis te sterven en hij is enkele dagen na zijn ‘gratie’ dan ook overleden.

Aan welke oplossingen denkt men momenteel?

Er zijn meerdere redenen om een tussentijdse periodieke rechterlijke toetsing te gaan hanteren na 15 of 20 jaar. Een levenslange straf dient uiteraard een aantal doelen, maar na een x aantal jaar kan de situatie dermate veranderd zijn dat deze straf niet meer doet wat het in eerste instantie

zou moeten doen. De vergeldingsbehoefte kan veranderd zijn of de maatschappij heeft minder bescherming dan voorheen. Eerder dit jaar is er in de politiek aandacht besteed aan de invoering van een toetsing na 25 jaar en ook maakt de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming zich sterk voor de mogelijkheid om een levenslangstrafte met verlof te kunnen laten gaan.

Last but not least, welke tips zou je de studenten willen meegeven?

In de strafrechtadvocatuur is het niet zo makkelijk om een voet aan wal te krijgen. Ik zou het mensen dus aanraden de banenmarkt niet te onderschatten, maar maak jezelf ook niet gek natuurlijk. Onderscheid jezelf van de rest, probeer op een andere manier met de studie bezig te zijn. Maar, geniet ook vooral van je studentenleven! Het

optimale uit jezelf halen gaat het makkelijkst als je jezelf voldoende ontspanning kunt.

In het kader van de Open Boek-lezingen van JFV Grotius heeft Meester Leonie de lezing afgesloten met een aantal leestips. Welke boeken zou je volgens haar eens moeten lezen?

- 'Taal uit de zaal' – Mark Teurlings
- 'Kijken in de ziel – Strafleiters' – Coen Verbraak
- 'Het proces van de eeuw' – Christiaan Alberdingk Thijm

N

1. <http://njb.nl/blog/import/geen-streepjes-op-de-muur.10112.lynkx>

De Correspondent

LL.M. in de Verenigde Staten

Raphaël Donkersloot

Dit collegejaar doet één van onze redacteuren, Raphaël Donkersloot, een LL.M.-studie aan een de University of Virginia, een gerenommeerde universiteit in de Verenigde Staten. De LL.M. is een master in Amerikaans recht die openstaat voor eenieder die de reguliere rechtenstudie heeft afgerond in zijn eigen land. In deze rubriek zal Raphaël maandelijks verslag doen van zijn ervaringen.

“How do you become a lawyer in your country?”

‘How do you become a lawyer in your country?’ In een Amerikaans LL.M.-programma, waaraan juristen (veelal advocaat) uit alle windstreken participeren, is dit een populaire vraag. De weg naar de advocatuur kan namelijk per land flink verschillen. Hoe werkt het ook alweer in Nederland?

In Nederland dien je in beginsel een bachelor en master Rechtsgeleerdheid te hebben afgerond aan één van de negen Nederlandse universiteiten. De masteropleiding mag bovendien het ‘civiel effect’ niet ontberen: het programma moet dusdanig zijn samengesteld dat het voldoet aan de eisen voor de toegang tot de advocatuur en de rechterlijke macht. Het civiele effect komt erop neer dat je basisvakken moet hebben gevolgd in het burgerlijk (proces)recht en het straf(proces)recht. Verder dien je minimaal één vak gevolgd te hebben in het staatsrecht, bestuursrecht of het belastingrecht. In de meeste gevallen voldoet de rechtenstudie aan deze vereisten, en heb je dus rechtstreeks toegang tot de advocatuur na je studie.

“‘That’s it?’ vragen mijn buitenlandse medestudenten me dan ietwat teleurgesteld.

‘Well... pretty much!’”

‘That’s it?’ vragen mijn buitenlandse medestudenten me dan. *‘Well... pretty much!’* reageer ik dan, want het antwoord is niet helemaal compleet. Na de beëdiging mag je jezelf weliswaar richting de buitenwereld ‘advocaat’ noemen, maar dan ben je wel als ‘advocaat-stagiaire’ verbonden aan driejarige praktijkopleiding en sta je onder het toezicht van een patroon. De praktijkopleiding gaat net zoals de rechtenstudie gepaard met het volgen van colleges en het maken van tentamens. Kortom, na de rechtenstudie en het verkrijgen van een baan bij een advocatenkantoor ben je een ‘advocaat’, maar word je de eerste drie jaar een ‘advocaat-stagiaire’ genoemd. Leg dat een buitenlandse jurist maar eens uit.

De verrassende en misschien wel wat teleurgestelde reactie van mijn medestudenten (*that’s it?*) kan wellicht worden verklaard door het feit dat wij, Nederlandse juristen, geen allesomvattende ‘*bar exam*’ hoeven te maken aan het einde van onze studie. Onze Duitse, Franse, Engelse, maar bijvoorbeeld ook Japanse, Chinese en Zuid-Afrikaanse collega’s moeten wél een degelijk examen afleggen. Met name het Duitse examen oogt zwaar. Zo leggen Duitse rechtenstudenten na hun rechtenstudie de *Erstes Staatsexamen* af waarin ze worden getoetst op alle inhoudelijk kennis die ze hebben opgedaan. Vervolgens lopen ze over een periode van twee jaar stage bij een advocatenkantoor, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht en maken uiteindelijk de tweede *Staatsexamen*, waarin de praktijkkennis wordt getoetst.

*“Duitse rechtenstudenten leggen na hun rechtenstudie de *Erstes Staatsexamen* af waarin ze worden getoetst op alle inhoudelijk kennis die ze hebben opgedaan.”*

Ook Amerikaanse rechtenstudenten ontkomen niet aan het maken van een *bar exam*. Dit examen wordt per staat afgenomen, aangezien iedere staat zijn eigen eisen stelt aan de inhoud van het examen. Mocht je dus advocaat willen worden in New York, dan moet je de *New York State Bar Exam* doen. Dit examen wordt slechts tweemaal per jaar afgenomen: in juli en in februari. Het examen zelf is verdeeld over twee dagen en bestaat uit onder meer zes essayvragen, twee praktijkopdrachten (bijvoorbeeld het opstellen van een testament) en 200 meerkeuzevragen. De vragen zijn niet geordend op categorie, dus een vraag over wanprestatie kan bijvoorbeeld worden gevolgd door een strafrechtelijke vraag. Geen makkelijk examen, lijkt me.

*“Nederlandse juristen kunnen zo dus tóch nog een *bar exam* maken.”*

De *New York State Bar Exam* is niet beperkt tot Amerikaanse juristen. Juristen van alle landen kunnen hem in principe maken wanneer zij een 1-jarige LL.M.-opleiding aan een Amerikaanse universiteit hebben afgerond. Nederlandse juristen kunnen zo dus tóch nog een *bar exam* maken. Durf jij de uitdaging aan te gaan?

N

De morele armoede van de juridische plicht - opinie

De kranten en het nieuws staan er vol mee, en politici worstelen om hun standpunt te vinden. Nederland is in de ban van de vluchtelingencrisis. Een humanitaire crisis van formaat, die week na week het nieuws beheerst, waarvan het einde niet in zicht is, en die langzaam lijkt te leiden tot een tweesplitsing van de samenleving. Bent u voor, of tegen de vluchtelingenopvang? Allemaal welkom, of grenzen dicht? Alleen GroenLinks, D66, en de PVV hebben weinig moeite met het kiezen en formuleren van hun standpunt hierover. GroenLinks en D66 maken zich hard voor goede opvang en snelle integratie, terwijl de PVV er geen doekjes om windt dat wat hen betreft idealiter de grenzen per direct dicht gaan, en we uit het Schengenverdrag stappen.

Daar waar de VVD Tweede Kamerfractie worstelt met een plan van aanpak, en zich nog bekommert om de achterban, coalitiepartner, en het electoraat, heeft directeur Patrick van Schie van de Teldersstichting (het wetenschappelijk bureau van de VVD) al wel een duidelijk standpunt geformuleerd, en dat ook toegelicht in een interview met EenVandaag op 9 oktober. “Het zijn migranten, geen vluchtelingen,” is de kern van het verhaal van van Schie, wat vervolgens onderbouwd wordt aan de hand van het VN Vluchtelingenverdrag.

“Ze komen vrijwel allemaal via veilige landen ons land binnen, meestal Turkije. Als ze daar zijn aangekomen, hoeven ze niet meer voor hun leven te vrezen en kunnen ze door de VN worden erkend als vluchteling. Is dat het geval, dan kunnen ze vervolgens worden verdeeld over andere landen en worden opgenomen. Dat geldt dus niet voor mensen die op eigen houtje hierheen komen. Dan geldt niet het Vluchtelingenverdrag.”

Juridisch klopt het wat van Schie zegt. Er is inderdaad een ‘veilig derde land’-beginsel in het asielrecht, en binnen de EU is dat geregeld in de Dublinverordening waar eerder dit jaar veel over te doen was. Er is dus geen juridische plicht voor Nederland om al die vluchtelingen te helpen. Maar betekent dat dan ook dat we daadwerkelijk al die bussen vol met vluchtelingen terug naar het eerste veilige land waar ze vandaan kwamen moeten sturen?

Los van enige erkenning van de logistieke nachtmerrie en gebrek aan opvangcapaciteit waar landen in de regio en/of op de route naar noordwest Europa mee te maken hebben, ontbreekt er voornamelijk een moreel aspect in het standpunt van van Schie. Een hardlinerhouding, gebaseerd op de juridische plicht, maar die geheel voorbij gaat aan de mogelijke morele plicht.

Patrick van Schie vertegenwoordigt het zesjes-kamp binnen de vluchtelingencrisis. Niet meer doen dan absoluut noodzakelijk; stug iedereen wijs maken dat een zesje een zesje is, en dat dit gewoon voldoende is; maar stiekem voelt het niet goed. De morele armoede die naar voren komt bij een standpunt puur gericht op de juridische plicht is verontrustend.

“De morele armoede die naar voren komt bij een standpunt puur gericht op de juridische plicht is verontrustend.”

De juridische plicht is de ondergrens – voor de meesten van u gaat (hopelijk) de morele plicht echter veel verder, ongeacht uw politieke voorkeur. Uiteraard is deze morele plicht hoogstpersoonlijk, en de reikwijdte ervan dus voor iedereen anders. Ik durf echter wel te stellen dat niemand zijn morele plicht zou beschrijven als even gering en beperkt als zijn juridische plicht. Ter illustratie, een ondergrens die door de wet wordt gesteld als het gaat om de plicht tot helpen is te vinden in art. 450 Sr, een ‘overtreding betreffende hulpbehoevenden’. De wet stelt in dit geval het niet helpen van iemand die in ogenblikkelijk levensgevaar verkeert strafbaar, zolang het verschaffen van hulp zonder gevaar voor uzelf kan plaatsvinden. Als u het dan zelfs nalaat om te hulp te schieten bent u ook nog eens pas daadwerkelijk in overtreding “indien de dood van de hulpbehoevende volgt”.

“Ze vluchten niet van iets, ze worden getrokken náár iets.”

- Patrick van Schie

Tonko van Leeuwen

“Als u het dán zelfs nalaat om te hulp te schieten bent u ook nog eens pas daadwerkelijk in overtreding ‘indien de dood van de hulpbehoevende volgt.’”

Dit is een absolute ondergrens. Die absolute ondergrens heet toevallig de juridische plicht, maar het moge duidelijk zijn dat dit weinig met het opleggen van gedragsregels te maken heeft, en meer een kwestie van normaal fatsoen is. En daar waar de juridische plicht ophoudt, gaat de morele plicht verder. Wat als er sprake is van gevaar, maar geen levensgevaar? Schiet u dan niet te hulp? Of er is sprake van ogenblikkelijk levensgevaar, maar te hulp schieten is niet geheel risicoloos voor uzelf. Is uw respons dan, “Nee, sorry, maar hier was geen sprake van een juridische plicht, dus hier lig ik ook niet wakker van vanwege een morele plicht. Van mij mag u geen hulp verwachten zodra ik zelf een paar kleerscheuren op kan lopen.”? De absurditeit van dit soort scenario’s geven aan dat het (in het algemeen) wel goed zit met de morele plicht. Tuurlijk schiet u te hulp, ook als er geen sprake is van ogenblikkelijk levensgevaar.

Maar waarom, als het zo evident moreel fout is als het om individuen gaat, vinden we het dan wel acceptabel om ons te verschuilen achter het voldoen aan de juridische plicht zodra het om grotere groepen gaat? De juridische plicht tot opvang van vluchtelingen zoals bepaald in het VN Vluchtelingenverdrag is namelijk ook minimaal en een absolute ondergrens.

Er is misschien geen juridische plicht om de vluchtelingen op te vangen en te helpen, maar dat betekent niet automatisch dat er geen plicht is. Bepalingen in de relevante verdragen zorgen er inderdaad voor dat Nederland geen wettelijke verplichting heeft om een

groot deel van de vluchtelingen hier op te vangen. Maar de morele plicht is er naar mijn oordeel wel. Gezien de omvang van de vluchtelingenstroom, de onveiligheid in de regio waar ze vandaan komen, en het gebrek van landen rond de rand van Europa om goede opvang te regelen, heeft Nederland de morele plicht om deze mensen te helpen. Deze vluchtelingen zijn er dusdanig aan toe, dat de kloof tussen de juridische en morele plicht klein is. Veel inlevingsvermogen, empathie, en naastenliefde is niet vereist om in te zien dat deze mensen onze hulp en opvang verdienen. En als men dat kleine beetje empathie wel op kan brengen, dan is er dus een morele plicht om die opvang te regelen, en om onze medemens weer zo snel mogelijk het uitzicht te geven op een normaal leven.

Patrick van Schie hekelt het gebruik van de term vluchtelingen, want, “het gebruik van de term ‘Vluchtelingen’ is framing door mensen die pleiten voor ruimhartige opvang.” “Ze willen naar Duitsland, Zweden en Nederland, vanwege wat wij hier te bieden hebben. Ze willen niet naar Litouwen of Slovenië –ook veilige EU landen. Ze vluchten niet van iets, ze worden getrokken náár iets.” Ik acht echter juist het niet erkennen van de morele plicht, en het proberen te beïnvloeden van het maatschappelijk debat puur vanwege een gebrek aan juridische plicht een retorische slimmigheid (c.q. framing) om een vluchtelingenstandpunt te verdedigen dat erg veel lijkt op dat van de PVV.

“Patrick van Schie hekelt het gebruik van de term vluchtelingen, want, ;het gebruik van de term ‘Vluchtelingen’ is framing door mensen die pleiten voor ruimhartige opvang.’”

Vluchtelingen kunnen geen visum aanvragen en een rechtstreekse vlucht naar Schiphol pakken. Simpelweg alleen al omdat de ambassade is gesloten.¹ Dit, in combinatie met het ‘veilige derde land’-beginsel, zorgt ervoor dat het beleid wat Patrick van Schie voorstelt de facto een ‘wij laten geen vluchtelingen toe’-beleid is. Maar om dat zoals de PVV ook zo te verwoorden, daar acht de Teldersstichting zichzelf waarschijnlijk te beschaafd voor. Dat moreel besef is er nog wel. **N**

1. Ministerie van Buitenlandse Zaken. (2012). Nederlandse Ambassade Damascus dicht [Persbericht]. <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/nieuws/2012/03/14/nederlandse-ambassade-damascus-dicht>

Habré met haken en ogen

25 jaar na dato wordt Hissène Habré voor het gerecht gebracht voor de misdrijven tegen de menselijkheid ten tijde van zijn dictatorschap in Tsjaad. Het gerecht in kwestie is de Chambres Africaines Extraordinaires in Senegal. Hiermee staat voor het eerst in de geschiedenis iemand in een Afrikaans land terecht op grond van universele jurisdictie. Dit laatste maakt het mogelijk om personen te berechten die niet uit het land van de rechtbank in kwestie komen of een misdrijf in dat land hebben begaan. Zodoende heeft Habré de twijfelachtige eer een bijzondere mijlpaal te vormen voor Afrika in de internationale wereldorde. Dat de weg naar berechting maar liefst 25 jaar duurde, verklapt dat de weg naar berechting niet zonder slag of stoot geschiedde. In deze analyse zal ik deze weg in kaart brengen en de juridische grondslagen die de berechting mogelijk maken uiteenzetten.

“Dat de weg naar berechting maar liefst 25 jaar duurde, verklapt dat de weg naar berechting niet zonder slag of stoot geschiedde.”

Afrikaanse worstelingen

Wie is Habré en wat heeft hij vermoedelijk op zijn kerfstok? De persoon in kwestie is de voormalig dictator van Tsjaad van 1982 tot 1990. Onder zijn bewind zijn naar schatting 40.000 mensen vermoord en 20.000 hevig gemarteld, aldus de huidige autoriteiten en onafhankelijke onderzoeksbureaus van Tsjaad. De meeste slachtoffers zijn politieke tegenstanders van Habré en vooral mensen

uit de Zaghawa, een rivaliserende etnische groepering van de Daza waartoe de ex-dictator behoort. Eveneens waren andere groeperingen hun leven niet zeker gezien het beleidsdoel: etnische zuivering. Human Rights Watch heeft Habré later omgedoopt tot Afrika's Pinochet.

De ernst van de zaak en zijn slachtoffers smeekten om berechting, waarom heeft het dan zo lang geduurd? Als eerst moet duidelijk zijn dat het Internationaal Strafhof in Den Haag (ISH) geen jurisdictie heeft doordat de instantie uitsluitend zaken van na 1 juli 2002 mag behandelen. Dit is de datum dat het statuut van Rome in werking trad. Er is dus een land nodig dat vrijwillig de zaak op zich wil nemen, de middelen hiertoe heeft en een eerlijke rechtsgang kan garanderen. En dat land kwam er; het was onze zuiderbuur en moraalridder België die op 20 september 2005 een arrestatiebevel uitvaardigt tegen Habré. De verdachte zat op dit moment in Senegal, waar hij heen vluchtte nadat hij was afgezet in 1990. België vroeg om uitlevering maar de rechterlijke macht van Senegal verklaarde zich onbevoegd hiertoe.

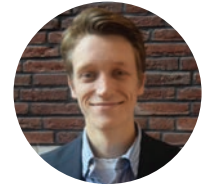
“De ernst van de zaak en zijn slachtoffers smeekten om berechting, waarom heeft het dan zo lang geduurd?”

Senegal zelf had niet de middelen om tot veroordeling over te gaan en weigerde Habré uit te leveren aan een competent land. Wat zit hier achter? Afrikaanse landen zijn de laatste jaren niet echt blij met wat wij in het westen als positieve ontwikkelingen zien. Ik heb het over de

Habré arriveert in 2013 onder militaire escorte bij het tribunaal in Dakar.

De veroordeling van een dictator, een lange weg voor Afrika

Patrick Birken

berechting van voormalige dictators door internationale gerechten. Een groot deel van de staatshoofden die dit lot ondergaan komen van het Afrikaans continent. Toen de zaak van Habré begon te spelen, waren er door het ISH vijf staatshoofden berecht waarvan vier Afrikaans. Dit komt mede doordat een aantal landen, waaronder de VS, Rusland en Israël, het Statuut van Rome al wel ondertekend maar niet geratificeerd heeft. Daarbij ziet het er niet naar uit dat dit laatste snel gaat gebeuren. Het gevoel van onrecht heeft ertoe geleid dat de Afrikaanse Unie (AU) zijn leden heeft gevraagd niet mee te werken met het ISH. Alsmede heeft de AU in 2012 tegen het hof gezegd dat het moet stoppen met de zaken tegen Omar al-Bashir en in Kenya.

Afrikaanse landen moeten hun eigen misdadigers aanpakken, aldus de AU. Tsjaad was het hier in eerste instantie mee eens, later is hier op teruggekomen omdat de vervolging maar niet van de grond kwam. Voor de berechting van misdadigers is, zoals eerder gezegd, een land nodig dat beschikt over de middelen en de garantie kan bieden dat er een eerlijke rechtsgang plaatsvindt. Deze twee voorwaarden zijn schaars op het Afrikaanse continent. Voor de berechting van Habré viel het instabiele Tsjaad, waar de volgende dictator plaats heeft genomen, al meteen af; Rwanda heeft een verzoek ingediend maar werd zelfs door de AU niet competent geacht; en de eigen rechterlijke macht van de AU heeft nog nauwelijks iets bereikt. De Afrikaanse supranationale organisatie roept geregeld haar leden op in ieder geval het principe van universele jurisdictie in de nationale rechtssystemen te implementeren.

“Voor de berechting van Habré viel het instabiele Tsjaad, waar de volgende dictator plaats heeft genomen, al meteen af; Rwanda heeft een verzoek ingediend maar werd zelfs door de AU niet competent geacht.”

Ondertussen zat Habré in Senegal, het land dat nergens aan mee leek te werken. In 2006 riep de AU Senegal op om namens Afrika de verdachte te berechten. Toenmalig president van Senegal Abdoulaye Wade leek hieraan gehoor te geven. Hij accepteerde de oproep en de Senegalese wetgeving kreeg de mogelijkheid tot universele jurisdictie op het gebied van internationale misdrijven waaronder martelen en misdaden tegen de menselijkheid. Vervolgens vroeg Wade echter om de vooraf betaling

Hissène Habré in 1987, toen nog dictator van Tsjaad.

van het veel te hoge bedrag van 27,4 miljoen euro om op berechting over te kunnen gaan. Onderhandelingen over de prijs met donateurs heeft drie jaar geduurd. De uiteindelijke begroting kwam uit op 8,6 miljoen euro. Tsjaad doneerde het meest (bijna 3,3 miljoen euro), vervolgens de EU (2 miljoen euro) en Nederland, de VS en de AU (allen 1 miljoen euro).

Zelfs met het toezeggen dat Habré vervolgd zou worden en een overeenkomst over financiële middelen, was er nog steeds geen garantie dat de berechting daadwerkelijk plaats zou vinden. Midden in de onderhandelingen met de AU over de vormgeving van een ad hoc tribunaal in 2011 besloten de Senegalese autoriteiten weg te lopen. De minister van buitenlandse zaken verkondigde later dat Habré niet in Senegal berecht zou worden. Men kan hoogstens speculeren over de redenen voor deze ontwikkelingen.

De politieke druk op Senegal werd flink opgevoerd. België heeft in 2011 en 2012 nog drie keer een verzoek; de regering van Tsjaad kondigde aan dat het uitlevering aan België zou ondersteunen; en op 20 juli 2012 heeft het Internationaal Gerechtshof van de VN (IGH) Senegal schuldig bevonden aan het niet volgen van de richtlijnen van de VN. Dit laatste was een uitspraak in de zaak die België tegen Senegal uitvaardigde. Het hof beval Senegal om Habré te berechten dan wel uit te vaardigen aan een land dat wel hiertoe bereid was. Ondertussen was er een

nieuwe regering tot stand onder Macky Sall tot stand gekomen in Senegal. Er werd snel gehoor gegeven aan de uitspraak van het hof en de onderhandelingen met de AU werden voortgezet, wat resulteerde in creatie van Chambres Africaines Extraordinaires. Op 8 februari 2013 werd het tribunaal geïnaugureerd in Dakar.

Juridische grondslagen

Zoals hierboven genoemd, heeft Senegal volgens het IGH een plicht om ervoor te zorgen dat Habré berecht kan worden. Artikel 5 lid 2 van de Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: “Each State Party shall [...] take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over such offences [waaronder martelen] in cases where the alleged offender is present in any territory under its jurisdiction and it does not extradite him pursuant to article 8 to any of the States mentioned in paragraph 1 of this article.” De conventie is helder: Senegal moest zelf maatregelen nemen om over te kunnen gaan op vervolgen, het implementeren van universele jurisdictie, of Habré uitleveren.

“De conventie is helder: Senegal moest zelf maatregelen nemen om over te kunnen gaan op vervolgen, het implementeren van universele jurisdictie, of Habré uitleveren.”

Het principe van universele jurisdictie staat landen toe om criminele jurisdictie te claimen over personen onafhankelijk van de nationaliteit van de verdachte of slachtoffer, land van verblijf of de plek waar het misdrijf heeft plaatsgevonden. Deze grond wordt alleen geaccepteerd voor handelingen die gezien worden als een misdrijf tegen iedereen; ze zijn te hevig om onberecht te laten gaan. Voorbeelden van zulke misdrijven zijn oorlogsmisdrijven, genocide en misdrijven tegen de menselijkheid. De beschuldigde handelingen van Habré kunnen onder dit laatste voorbeeld geschaard worden. Het gaat hierbij om handelingen die gepleegd worden “als onderdeel van een wijdverbreide of stelselmatige aanval gericht tegen een burgerbevolking, met kennis van

de aanval” (art. 7 Statuut van Rome). De handelingen zelf kunnen verschillen, wat er in ieder geval onder valt – en van belang is voor deze zaak – is moord (sub a), gevangenschap (sub e), marteling (sub f) en vervolging van een bepaald ras (sub h).

Ten slotte is er nog het punt van de terugwerkende kracht welke van belang is aangezien Senegal de wetgeving in 2006 heeft aangepast voor het beoordelen van handelingen van voor 1990. Op 18 november 2010 deed het Gerechtshof van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten uitspraak hierover in Habré v. Senegal. De zaak werd aanhangig gemaakt nadat onder Wade de wet in Senegal werd aangepast zodat het universele jurisdictie toestond. Habré meende dat de nieuwe wetgeving niet op hem mocht worden toegepast wegens het principe van het verbod op terugwerkende kracht in het strafrecht. Het hof stelde vast dat de wet slechts recentelijk in het leven is geroepen en de eventuele misdrijven van Habré twintig jaar geleden plaatsvonden. Echter, het principe van het verbod op terugwerkende kracht is niet geschonden wanneer de handeling in internationaal recht al als crimineel beschouwd werd (de conventie tegen martelen is geratificeerd in 1987). Dit is neergelegd in artikel 15 lid 2 van het Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. De internationale gewoonte vergt dat Senegal een ad hoc tribunaal opricht om Habré te vervolgen in plaats van gebruik maken van de reeds gevestigde nationale rechtbanken. Senegal voldoet hieraan door de samenwerking met de AU in de creatie van de Chambres Africaines Extraordinaires.

“Het principe van het verbod op terugwerkende kracht is niet geschonden wanneer de handeling in internationaal recht al als crimineel beschouwd werd.”

Conclusie

Zodoende is Afrika van start gegaan in het berechten van staatshoofden op basis van universele jurisdictie. Het was een lange weg; het werd een ad hoc tribunaal voor slechts één persoon; de financiering kwam vanuit het westen; en zo zijn er veel meer obstakels langs gekomen. Echter, het feit blijft: Afrika neemt het heft gedeeltelijk in eigen handen. Daarbij zijn er positieve neveneffecten van de moeizaamheid. De AU heeft meerdere malen het belang van universele jurisdictie bestempeld en een aantal landen hebben hierop reeds ingespeeld. Aangezien dit principe bestaat ontleent aan een wijdverbreide overtuiging, hebben deze ontwikkeling de positie van de jurisdictie verstevigd. Meer landen die het erkennen betekent een sterkere positie. Daarbij gaat universele jurisdictie gepaard met erga omnes rechten, universele rechten die hun bestaansrecht gelijkelijk verkrijgen. Voor iedereen die mensenrechten een warm hart toedragen, is het wellicht positief dat de dictator – die hier geen boodschap aan had – nog 25 jaar in “vrijheid” heeft kunnen leven. **N**

Faculteitszaken

Birgül Açıksöz

De student(e) als het rationele dier

Birgül Açıksöz is dit studiejaar ('15-'16) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,

2311 ES Leiden

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 09.00 tot 10.00 uur

Waarom studeer je? Omdat het de meest logische vervolgstap na de middelbare school en de weg naar je toekomstige baan is? Staat het slechts in het teken van het verwerven van vakkundige kennis en vaardigheden voor een succesvolle carrière? In mijn optiek zou studeren meer moeten betekenen. Studeren is op ontdekking uitgaan, kennisvergaring en zelfontplooiing binnen een geïnstitutionaliseerde kennism Gemeenschap, de universiteit. Volgens het huidige politieke tij zouden er te veel mensen zijn die onderwijs op hoger niveau willen volgen.

“Volgens het huidige politieke tij zouden er te veel mensen zijn die onderwijs op hoger niveau willen volgen.”

Wat kan er natuurlijker en mooier zijn dan de mens die in de dieptes van haar intellectuele geest dwaalt teneinde haar honger naar kennis te doen stillen aan de academische eettafel. Althans, dit geldt wanneer het doel zelfontplooiing is. Voor degenen die op de universiteit rondwalen met de gedachte ‘ik studeer voor een baan die goed verdient en mij status geeft’ en verder geen persoonlijke toevoeging van het onderwijs verwacht, heeft de bekende filosoof René Descartes de volgende ironische uitspraak gereserveerd:

“Het gezond verstand is van alle dingen op de wereld het gelijkmatigst verdeeld. Want iedereen vindt dat hij er zo goed van voorzien is, dat zelfs degenen die in iedere andere kwestie het moeilijkst tevreden te stellen zijn er nooit meer van willen dan ze er al van hebben.”¹

Een bekender uitspraak van Descartes is “*Je pense, donc je suis*”. Deze uitspraak is voor hem dé bevestiging van zijn bestaan nadat hij alles; het leven, zijn bestaan en de wereld om hem heen in twijfel trok. Alles “zou een droom kunnen

zijn” dacht hij. Fascinerend is hoe hij zijn fundamentele existentiebewijs ontleent aan het denkvermogen. Het meest centrale element aan het menszijn is ongetwijfeld het verstand, de ratio. Door het gebruik van het verstand onderscheiden mensen zich van het dierlijke bestaan. Daar kan niemand het mee oneens zijn, maar leven we ook naar deze overtuiging? In hoeverre getuigen onze studentenlevens hiervan?

In het Westen is deze gedachte wellicht het beste tot zijn recht gekomen met de komst van het antropocentrisme. Sinds het humanisme haar intrede heeft gedaan werd het menselijk denken en doen nader onder de wetenschappelijke loep genomen. Zo zijn de sociale wetenschappen zoals sociologie, psychologie en tevens criminologie ontstaan. Ook rechtsgeleerdheid is een wetenschap met verlichtingswortels. Sinds en reeds voor de Romeinse tijd is er veel recht opgetekend. Echter, met de komst van de positieve wetenschappen heeft rechtsgeleerdheid een andere wending gekregen. Het recht werd gecodificeerd. Het codificeren van recht was een poging teneinde het menselijke gedrag voorspelbaar en controleerbaar te maken.² Geïnspireerd door de exacte wetenschappen zoals wis-, natuur- en scheikunde waarbij je ontegenzeggelijke waarheden kunt vastleggen dacht men; het zou tevens mogelijk moet zijn om het menselijk gedrag vast te leggen. Met de komst van het codificatieprincipe kon het rechtspositivisme zegevieren. De mens is in deze epistemologische verhouding de kenner en het gekende. Dus zowel het subject als het object van onderzoek geweest. In de huidige academische gemeenschap is dit niet anders. Wetenschap staat centraal omwille van het antropocentrisme.

Relevant is de vraag in hoeverre de individuele student(e) zijn of haar intellectuele zelfontplooiing centraal stelt. Wat doet de rechten- en criminologiestudent(e) om de telos van het menszijn - telos in de zin van vervolmaking (Aristoteles), zelfbegrip (Hegel) en zelfoverstijging (Nietsche) – te bereiken? **N**

1. René Descartes, *Verhandeling over de methode*, deel II, Leiden 1656.

2. J.H.A. Lokin, W.J. Zwolve, *Hoofdstukken uit de Europese codificatiegeschiedenis*, BJU, herziene 4e druk, 2015 Ook de Romeinen stelden wetten vast. Echter niet elke optekening in het recht is codificatie. Het begrip codificatie stamt uit de tijd van de verlichting. Optekening van recht is pas tot codificatie verheven door het gezag van de overheid.

Schokkend Groningen

Op 30 september 2015 was het weer zover. Groningen werd opgeschrikt door een aardbeving die, met een kracht van 3,1 op de schaal van Richter, de zwaarste was van dit jaar. Drie uur later was het in Emmen raak; de stad werd geraakt door een beving met een kracht van 2,3. De zwaarste aardbeving waar Groningen te kampen mee heeft gehad, vond overigens 16 augustus 2012 plaats en had een kracht van 3,6 op de schaal van Richter.

“Waarom rommelt het zo in het noorden?”

Waarom rommelt het zo in het noorden? De Groningse bevingen zijn een gevolg van de gaswinning in het Groninger-gasveld. Het aardgas zit onder hoge druk onder een poreuze zandsteenlaag opgesloten. Door de gaswinning neemt deze druk af en wordt de zandsteenlaag door het gewicht van het bovenliggende gesteente ingedrukt, wat in Groningen heeft geleid tot meerdere aardbevingen. Het Groninger-gasveld geldt als één van de grootste gasvelden ter wereld en is opgenomen in de ‘Canon van Nederland’, waarin een ‘richtsnoer van (minimale) kennis over onze cultuur en geschiedenis’ te vinden is. Het immense belang van dit gebied mondt momenteel echter ook uit in een breed scala aan problemen die in meerdere rechtsgebieden te vinden zijn. Het Nederlands Juristen Blad wijdde eerder dit jaar

een special aan de Groningse perikelen en de juridische consequenties ervan. Ondertussen houdt ook mr. Gerard Spong zich ermee bezig. Hij heeft op 11 september 2015 namens de Groninger Bodembeweging aangifte gedaan tegen de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM), en houdt haar aansprakelijk voor het vernielen van panden (in Groningen) en het in levensgevaar brengen van de bewoners daarvan.¹

Er is voldoende reden om vraagtekens te zetten bij de uitvoering van de zorgplicht die de overheid in acht dient te nemen in deze kwestie, maar ook het afhandelen van schade bij de gedupeerden kent (juridische) haken en ogen. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft zich in het verleden uitgesproken over de plichten die landen hebben jegens hun inwoners indien er sprake is van gevaarlijke situaties. In dit artikel wordt aandacht besteed aan deze overwegingen alsmede de omkering van de bewijslast bij mijnbouwschade, waar de Tweede Kamer in april mee instemde.

Artikel 34 lid 1 Mijnbouwwet schrijft voor dat delfstofwinning plaatsvindt overeenkomstig een winningsplan, dat getoetst dient te worden aan de Mijnbouwwet (Mbw) en het Mijnbouwbesluit (Mbb). Art. 33 Mbw stelt dat een mijnbouwbedrijf alle

Het recht op leven is niet afkoopbaar. Toch...?

Fatima Jarmohamed

maatregelen dient te nemen die redelijkerwijs kunnen worden gevegd om te voorkomen dat als gevolg van de winning: a. nadelige gevolgen voor het milieu worden veroorzaakt; b. schade door de bodembeweging wordt veroorzaakt; en c. de veiligheid wordt geschaad (...). De Memorie van Toelichting stelt hier dat de mogelijkheid dat de gaswinning eventueel leidt tot bevingen, geen reden is om de gaswinning te verbieden. Wel dient de mijnbouwexploitant zorg te dragen voor de wijze van gaswinning – er dient gekozen te worden voor een gaswinningswijze die minimale schade met zich brengt.²

De Mbw stelt ook in art. 34 lid 3 dat de minister van Economische Zaken met het winningsplan dient in te stemmen. De Onderzoeksraad voor Veiligheid stelt echter dat de minister gedurende een lange tijd heeft ingestemd met winningsplannen zonder oog te hebben gehad voor de veiligheid van de inwoners van Groningen.³ Tegen het advies van de Staatstoelichting op de Mijnen (SodM) in, waarin werd aangedrongen op stopzetting dan wel vermindering van gaswinning in de meest riskante gasvelden, liet minister Kamp toe dat na 2012, dus na de eerste ‘grote’ aardbeving, het winningsplafond werd verhoogd.⁴ De minister rechtvaardigde deze beslissing overigens met een koude winter.⁵ De reden om in te stemmen met een winningsplan en een verhoogd winningsplafond lijkt, in een situatie als deze, zonder meer economische motieven te kennen. Waar aan voorbij lijkt te worden gegaan is het feit dat het recht op leven niet afkoopbaar is met een schadevergoeding.⁶

“Het gaat in casu om een schending van het recht op leven.”

Dat het in casu gaat om een schending van het recht op leven, kan worden afgeleid uit de jurisprudentie van het EHRM. Art. 2 en 8 van het EVRM bieden hier houvast. Artikel 8 ziet op het recht van bescherming van privé-, familie- en gezinsleven en de woning. Van schending van dit artikel is sprake wanneer het woongenot dusdanig ernstig wordt aangetast dat het woonplezier aanzienlijk verminderd is. Het Hof spreekt in het geval van een belangenafweging van een *‘disproportional burden on the individual on behalf of the community’*.⁷ Artikel 2 EVRM, waarin het recht op leven is vastgelegd, biedt absolute bescherming aan burgers in die zin dat er geen sprake is van een discretionaire bevoegdheid van de overheid. De overheid kent slechts een vrijheid in het bepalen van de manier waarop er een einde wordt gemaakt aan de

levensbedreigende situatie. Er bestaat geen ruimte voor een bepaalde (economische) belangenafweging.⁸ Uit de jurisprudentie vloeit voort dat de overheid middels adequate wetgeving en zorgvuldige bestuurlijke maatregelen haar burgers proactief en preventief dient te beschermen tegen activiteiten met een gevaarlijk industrieel karakter.⁹ Dat er geen doden hoeven te vallen om schending van het recht op leven vast te stellen, vloeit voort uit het arrest Kolyadenko/Rusland.¹⁰ Het overstromen van een stuwmeer kon de Russische overheid worden aangerekend omdat deze op de hoogte was van het risico hierop en hier niet afdoende op heeft geanticipeerd. De hogere zorgplicht, en dus toerekenbaarheid, van de overheid hangt in dergelijke gevallen logischerwijs samen met de kans dat het gevaar zich voordoet. Het stuwmeer, een *man-made facility*, vormt hierbij een belangrijke factor. Ongelukken bij een dergelijk stuwmeer hebben immers een andere voorspelbaarheid dan ongelukken ten gevolge van de grillen der natuur.

“De hogere zorgplicht, en dus toerekenbaarheid, van de overheid hangt in dergelijke gevallen logischerwijs samen met de kans dat het gevaar zich voordoet.”

Het behoeft weinig uitleg dat de Groningse bevingen ook een man-made karakter hebben en dat de hogere

toerekenbaarheid ook hier van toepassing zou moeten zijn. Een kleine zijsprong is overigens dat deze bevingen een extra moeilijkheidsgraad kennen nu er niet kan worden geconformeerd aan standaarden zoals de Amerikaanse ‘Uniform building code’ of de Japanse ‘Building standard law’.¹¹ De Groningse bevingen verschillen namelijk te sterk van de tektonische, natuurlijke, aardbevingen om op korte termijn met zekerheid te kunnen vaststellen aan welke bouwnormen er voldaan dient te worden in Groningen. De belangrijkste vaststelling die in dit Europeesrechtelijk perspectief gemaakt moet worden is dat de Groningse bodembewegingen ‘man-made industrial hazards’ zijn, maar momenteel is er nog (te) weinig bekend omtrent de mate van gevaarlijkheid. Overigens geeft minister Kamp het gebrek aan wetenschappelijk onderzoek hierover openlijk toe.¹²

“Momenteel is er nog (te) weinig bekend omtrent de mate van gevaarlijkheid. Overigens geeft minister Kamp het gebrek aan wetenschappelijk onderzoek hierover openlijk toe.”

Het kan ook zo zijn dat er geen sprake is van een schending van het recht op leven. In een dergelijk geval gaan de huidige praktijken in beginsel door en wordt van de Groningers gevraagd om *one for the team* te incasseren. De schadevergoedingsprocedure zou dan echter meer aandacht moeten krijgen dan nu het geval is. De wetgever heeft dit ook zo voor ogen gehad, zo blijkt uit de MvT. ‘Indien het wenselijk is dat dezen de winningsactiviteiten gedogen, dan dient dit niet te betekenen dat zij daarmee ook de schade voor hun rekening moeten nemen. Deze schade dient voor rekening te komen van degene wiens activiteiten aanleiding zijn (geweest) voor het ontstaan ervan en die deze activiteiten tevens economisch profijt heeft opgeleverd.’¹³

De Tweede Kamer heeft in mei besloten dat de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) voortaan hard moet maken dat de schade, die Groningse panden

dankzij de bevingen hebben opgelopen, niet het gevolg is van gaswinning. In het huidige Nederlandse bewijsrecht geldt krachtens art. 150 Rv dat iemand die stelt schade te hebben geleden en dit vergoed wil hebben, de bewijslast hiertoe draagt. Ook dit artikel kent een tenzij-clausule: indien de redelijkheid en billijkheid hierom vraagt is omkering van de bewijslast mogelijk. Anders dan in de media wordt verkondigd is er echter niet geheel sprake van een omkering van de bewijslast. Waar de Tweede Kamer zich over buigt, is het invoeren van een wettelijk bewijsvermoeden van mijnbouwschade.¹⁴ Een dergelijk vermoeden kan worden ontzenuwd middels tegenbewijs dat de partij tegen wie dit vermoeden nadelig werkt dient te leveren. De bewijslast ligt nog steeds bij de partij die zich beroept op het rechtsgevolg en zich slechts begunstigd ziet door een vermoeden dat kan worden ontzenuwd door het tegenbewijs van de wederpartij. Bij een daadwerkelijke omkering van de bewijslast ligt de bewijslast bij de NAM. Bij het in te voeren bewijsvermoeden ligt de bewijslast bij gedupeerde, maar dient de NAM tegenbewijs te leveren nu de rechter een wettelijk bewijsvermoeden moet hanteren.

Waarom zijn minister Kamp en de Tweede Kamer het met elkaar oneens? De Tweede Kamer is van mening dat schadegevallen sneller dienen te worden afgehandeld en het ‘omkeren van de bewijslast’, zoals dit in vele artikelen wordt genoemd, zou de gedupeerden tegemoet moeten komen. Een heikel punt is echter het wettelijke bewijsvermoeden. In de huidige situatie, met toepassing van art. 150 Rv zoals wij dat kennen, heeft de rechter de vrijheid om de bewijslast om te keren indien de redelijkheid en billijkheid dat vraagt. Er is dus al een mogelijkheid om de bewijslastverdeling aan te passen. Aan een wettelijk bewijsvermoeden zijn enkele eisen verbonden, waarvan de belangrijkste is dat de schade het gevolg dient te zijn van een aardbeving.¹⁵ Daarnaast moet de schade zijn opgetreden in een mijnbouwgebied en kan de schade naar zijn aard mijnbouwschade zijn. Als aan alle eisen voldaan is, is er sprake van een wettelijk bewijsvermoeden en dient de NAM tegenbewijs te leveren. Volgens minister Kamp zit het probleem in het bewijzen ervan dat de schade door de aardbeving komt. Indien een gedupeerde hier niet in slaagt, zal het wettelijk bewijsvermoeden niet eens aan de orde komen. Bovendien vreest hij dat de bewijslast voor de benadeelde partij kan worden verzwaard – er bestaat een gevaar dat schadeclaims teveel worden gejuridiseerd. Daarnaast speelt het feit mee dat de rechter momenteel niet of nauwelijks te pas komt aan de Groningse schadezaken, dus een wetswijziging met verstrekkende gevolgen zou in die zin amper noodzakelijk zijn.

“Volgens minister Kamp zit het probleem in het bewijzen ervan dat de schade door de aardbeving komt.”

Zo'n vijftien jaar geleden is een zelfde soort debat gevoerd in de Tweede Kamer, waaruit voortvloeide dat dat de rechter niet met een omkeringsregel gehinderd moet worden om eventueel met behulp van *'res ipsa loquitur'*¹⁶ de meest redelijke en billijke bewijslastverdeling in het bijzondere geval toe te passen.¹⁷ De PvdA meent dat genoemd voorstel toen niet zorgvuldig genoeg behandeld is en dringt daarom aan op dit onderwerp. Minister Kamp heeft echter te kennen gegeven deze wetswijziging aan de Raad van State voor te leggen, maar heeft eind september laten weten nog geen kennis te hebben van (een eventuele termijn voor de) gevraagde voorlichting.¹⁸

“Het is nog mogelijk dat de wetswijziging geen doorgang vindt.”

Hier is dus nog niet alles over gezegd. Minister Kamp ziet zich momenteel (nog) niet voor een voldongen feit en het is dus nog mogelijk dat de wetswijziging geen doorgang vindt. Mocht het nu zo zijn dat het bewijzen van de schade geen problemen vormt in de praktijk zal de NAM alsnog aan het korte eind trekken. Begin september is er een opzienbarend vonnis door de rechtbank Noord-Nederland geweest dat de NAM verplicht om de waardevermindering aan huizen in het aardbevingsgebied te compenseren.¹⁹ Het geschatte waardeverlies van de huiseigenaar dient te worden vergoed – zelfs indien geen sprake is van fysieke schade. De uitspraak zou hiermee een precedent kunnen scheppen en in andere sectoren – denk aan zoutwinning of de aanleg van windmolens – van enorm belang kunnen zijn. De rechtszaak is aangespannen door de Stichting Waardevermindering door Aardbevingen Groningen (Stichting WAG), die 100.000 woningbezitters vertegenwoordigt. Gesteld wordt dat de betreffende huizen in totaal ruim een miljard euro minder waard zijn geworden.

“Een miljard kubieke meter gas leverde de Staat vorig jaar €220 miljoen op.”

Het gehele kostenplaatje is niet mis. Een miljard kubieke meter gas leverde de Staat vorig jaar €220 miljoen op, maar het besluit van minister Kamp om maximaal 3 miljard kubieke meter gas te winnen in Loppersum werd eerder dit jaar geschorst²⁰ door de Raad van State.²¹ De gaswinning moet daar, als risicogebied, geheel worden stilgelegd. Daarnaast moeten er meer maatregelen worden getroffen om de Groningers te beschermen tegen de gevaren die de bevingen met zich hebben meegebracht. Ingenieursbureau Van Rossum raamde de te maken kosten voor het verstevigen van bouwwerken en andere noodzakelijke maatregelen voor de komende 27 jaar op ongeveer €30 miljard.²² Wellicht zou de roep om meer duurzame energie vaker serieus worden genomen. Alexander Pechtold sprak in de Tweede Kamer onlangs de volgende woorden: ‘Laat Groningen niet meer trillen. Haal die hand van Poetin van onze thermostaat. Isoleer

iedere school, ieder overheidsgebouw. Leg voor mijn part de daken vol zonnepanelen. In dit land van wind en water is schone energie voor tien, maar Nederland hangt qua prestaties aan de achterste mem.’²³ **N**

1. J. Pijpker, ‘Spong wil NAM voor de strafrechter brengen voor vernielen huizen’, NRC, 11 september 2015.
2. ‘Wél dient de vergunninghouder te voorkomen, dat bijvoorbeeld door een bijzondere wijze van winning meer schade of een grotere kans op schade ontstaat dan zou ontstaan bij een «normale» wijze van winning.’ Er is geen definitie van ‘normale wijze’ gegeven, maar er wordt geïmpliceerd dat het gaat om de wijze waarbij minimale schade optreedt.
3. Onderzoeksraad voor Veiligheid, ‘Aardbevingsrisico’s in Groningen: Onderzoek naar de Rol van Veiligheid van Burgers in de Besluitvorming over de Gaswinning (1959-2014)’, februari 2015.
4. Men zou zich overigens ook kunnen afvragen of de Staat aansprakelijkheid kan worden gesteld voor de gevolgen die zijn ingetreden ten gevolge van het in de wind slaan van het advies van de SodM.
5. De waarborging van de continuïteit van stadswarmte is vastgelegd in de Warmtewet, dit wordt ook de leveringszekerheid genoemd. Deze leveringszekerheid werd ook een beperkende factor genoemd om het winningsplafond te verlagen (L. Berentsen, ‘Alternatief Groninger gas ongebruikt wegens staatsinkomsten’, Het Financieel Dagblad, 28 januari 2015).
6. J.G. Brouwer & M.M.E. Hesselms, ‘Gaswinning en het recht op veiligheid’, Nederlands Juristenblad, 2015/1248.
7. Fadeyeva/Rusland, EHRM 9 juni 2005, 55723/00, par. 128.
8. M.M.E. Hesselman, ‘Establishing a Full ‘Cycle of Protection’ for Disaster Victims: Preparedness, Response and Recovery according to Regional and International Human Rights Supervisory Bodies’, Tilburg Law Review 2013/18, afl. 2, p. 106-132.
9. Oneryildiz/Turkije, EHRM 30 november 2004, 48939/99, (par. 89-90).
10. Kolyadenko/Rusland, EHRM 28 februari 2012, 17423/05.
11. J.G. Brouwer & M.M.E. Hesselms, ‘Gaswinning en het recht op veiligheid’. Nederlands Juristenblad, 2015/1248.
12. Instemmingsbesluit van de Minister van Economische Zaken 2014, p. 10.
13. Kamerstukken II 1998/9, 26219, 3, p.102
14. Kamerbrief 13-4-2015.
15. Kamerbrief 13-4-2015.
16. ‘Res ipsa loquitur’ is een middel om aan de bewijsnood van de benadeelde partij tegemoet te komen. Deze bijzondere vorm van feitelijk vermoeden betekent letterlijk: ‘de zaak spreekt voor zichzelf’.
17. T&C 6:177 lid 1, Nota n.a.v. Verslag, Kamerstukken II 1998/99, 26 219, nr. 7, p.43-46 en Handelingen II (27 maart 2002) 61-4176-4177.
18. Kamerbrief 30-9-2015.
19. Rb. Noord-Nederland 2-9-2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:4185.
20. Er werd beslist dat die gaswinning (los van de hoeveelheid gas die nodig is om de clusters open te houden) uitsluitend is toegestaan als in de andere clusters dan wel regio’s van het Groningenveld de daarvoor geldende productieplafonds nagenoeg zijn bereikt en uitsluitend indien dat vanuit een oogpunt van leveringszekerheid noodzakelijk is.
21. ABRvS 14 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1151.
22. G. den Brinker & A. Weissink, ‘Tweede Kamer stemt voor omkering bewijslast gaswinningschade’, Het Financieel Dagblad, 28 april 2015.
23. Spreektekst Alexander Pechtold tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen 2015 (www.d66.nl).

Filmrecensie

Mad Max: Fury Road (geregisseerd door George Miller) is een aparte actiefilm. Het verhaal draait om de ontsnapping van een groep jonge vrouwen die onder leiding van Imperator Furiosa (Charlize Theron) en met behulp van Max Rockatansky (Tom Hardy) vluchten van een dictatoriaal regime in post-apocalyptisch Australië. In hun trektocht door de woestijn worden ze gevolgd en continu belaagd door de tiran Immortan Joe (Hugh-Keays Byrne) en zijn leger van angstaanjagende wegpiraten. De vluchtelingen komen in de meest explosieve situaties terecht: van bungeejumpende, ongevreesde punks tot vuurspuwende wagens tijdens een adembenemende race door de woestijn. Het moge duidelijk zijn dat de ambitieuze Max Max: Fury Road de beste actiefilm van het jaar wil worden en dat naar alle waarschijnlijkheid ook is. Maar nog belangrijk is de feministische boodschap die de film op heel bescheiden wijze in haar 120 minuten speeltijd probeert over te brengen aan de kijker. Mad Max is veel meer dan een bombastische actiefilm.

In de film worden de vrouwen van Immortan Joe afgeschilderd als strijders en overlevenden. Nadat Furiosa, een vertrouweling van Immortan, vijf vrouwen uit de

harem weet te smokkelen, begint al het drama. De vijf vrouwen worden afgebeeld als een kudde jonge en schaars geklede Victoria's Secret-supermodellen. Ze lijken daarom zeer zwak en incapabel wanneer ze worden afgezet tegen de ruige woestijnlandschappen van Mad Max. Echter, het tegendeel is waar: de film maakt bewust de participatie van vrouwenrollen mogelijk in de cinematografische actieorgie hetgeen veelal in de filmindustrie aan mannelijke acteurs wordt toegekend. Max Rockatansky is slechts een bijrol in het grotere geheel van vrouwelijke personages. Zij zijn degenen die vechten voor hun vrijheid. Max helpt een handje.

“Max Rockatansky is slechts een bijrol in het grotere geheel van vrouwelijke personages. Zij zijn degenen die vechten voor hun vrijheid. Max helpt een handje.”

Fury Road is echter geenszins een feministische film. Natuurlijk passen de vrouwelijke rollen goed binnen de concepten van brute macht zoals verheerlijking van geweld als middel teneinde een doel te bereiken, maar het

Mad Max: Fury Road

Mohammad Sharifi

Feminisme op het witte doek?

zou fundamenteel onjuist zijn de film te typeren als een publiek statement ten behoeve van het feminisme. Wél is een juiste lezing van de film dat het nadrukkelijk probeert zowel mannen als vrouwen te overtuigen van een nieuw idee rondom typische actiefiguren en hun bijkomende relaties. Imperator Furiosa, gespeeld door de talentvolle Charlize Theron, is bij uitstek iemand die de traditionele criteria van de mannelijke actiefiguur doorbreekt. Zij is geen vrouwelijke Tom Cruise, maar een zelfstandige heldin op zoek naar rechtvaardigheid in een wereld vol tirannie.

“De film probeert bovendien actief de traditionele relaties tussen man en vrouw op het witte doek weg te poetsen.”

De film probeert bovendien actief de traditionele relaties tussen man en vrouw op het witte doek weg te poetsen. George Miller, die tevens de eerste paar Mad Max-films

uit 1979, 1981 en 1985 met Mel Gibson in de hoofdrol heeft gemaakt, heeft in de loop der jaren ook films geregisseerd zoals Happy Feet (2006). Miller is anno 2015 echter wel veranderd. De proloog van zijn films zijn niet meer heroïsch, maar juist symbolisch van aard. Max wordt afgebeeld als een levende bloedzak terwijl Furiosa, die hem te hulp schiet, een hoge functie in de dictatorschap van Immortan Joe bekleedt. Er ontstaat geleidelijk een hechte kameraadschap tussen beide personen en wat daarna volgt is een reeks spectaculaire achtervolgingen en actiescènes waar Michael Bay (Transformers) een voorbeeld aan kan nemen.

De discussie rond het feminisme in Mad Max: Fury Road heeft ertoe geleid dat men andere belangrijke boodschappen in de film over het hoofd heeft gezien. Het is een film over de manier waarop mannen en vrouwen elkaar als kameraden voor het leven kunnen beschouwen en niet alleen als bondgenoten. De mannelijke hoofdpersoon wordt dan ook niet verzwakt of ondergeschikt aan de vrouwelijke personages van de film. Integendeel, Max en Furiosa worden beschouwd als elkaars gelijken met een gemeenschappelijke vijand en een gemeenschappelijk lot. Max is zeker nog wel het hart en ziel van de film, want het verhaal wordt vanuit zijn perspectief belicht. Helemaal onderaan de trap kan Fury Road ook worden beschouwd als een politieke allegorie: het verhaal van een revolutie die eindigt met de omverwerping van het ‘ancien régime’ waarbij de vluchtelingen terug naar huis gaan zonder de onderdrukkers.

“De film vertoont feministische trekjes, maar niets is wat het lijkt: Max en Furiosa schitteren beiden terwijl Miller de gebruikelijke filmconventies binnen de actiegenre bewust negeert.”

Mad Max: Fury Road is een progressieve en moderne film over het vechten, sterven en bloeden voor idealen en principes. De film vertoont feministische trekjes, maar niets is wat het lijkt: Max en Furiosa schitteren beiden terwijl Miller de gebruikelijke filmconventies binnen de actiegenre bewust negeert. Vol met originele scènes en een 100% ‘let’s blow shit up’-mentaliteit behoort Mad Max: Fury Road zonder twijfel tot een van de topfilms van dit jaar. **N**

Boekrecensie

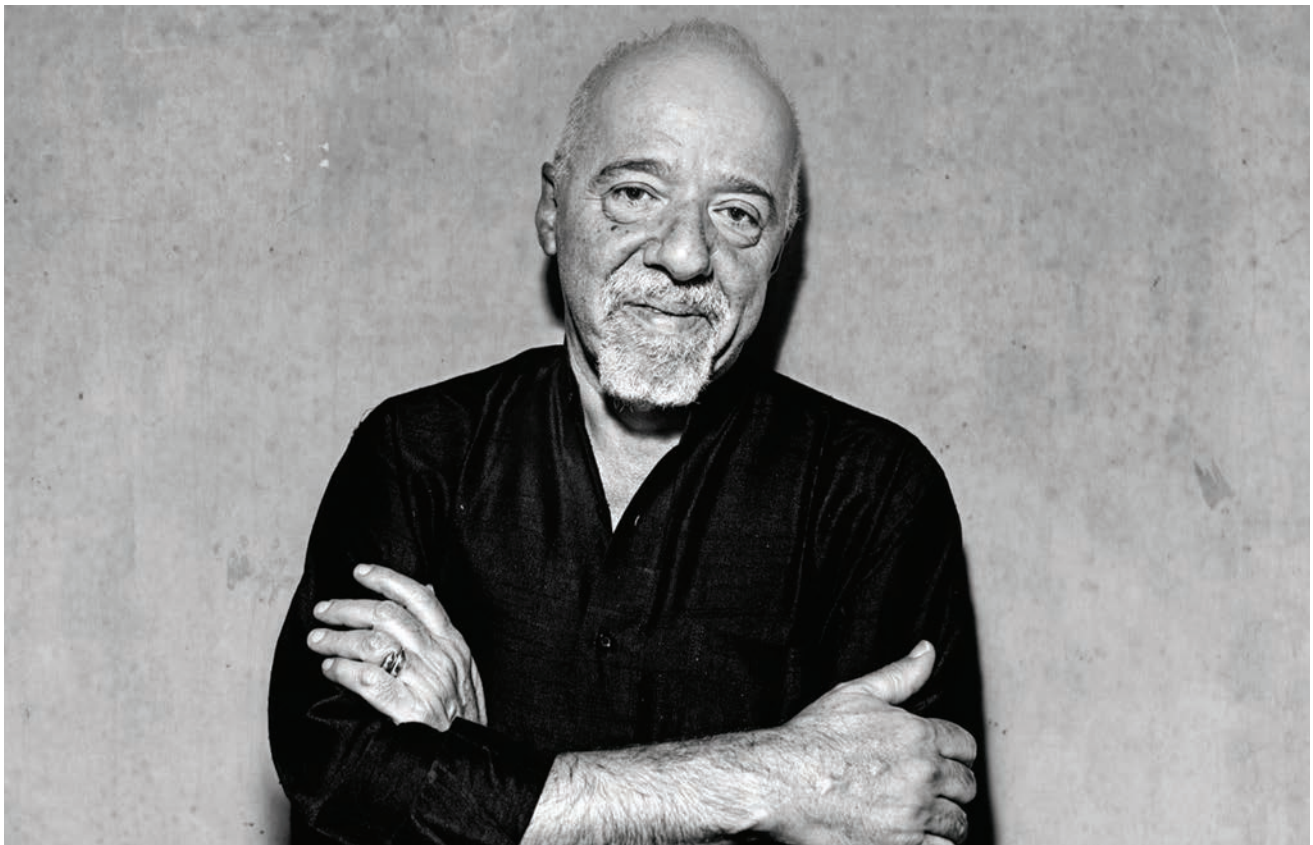
“It’s the possibility of having a dream come true that makes life interesting.”

- Paulo Coelho, *The Alchemist*

‘De alchemist’ heeft geen juridische achtergrond, maar is desalniettemin een inspirerend en motiverend boek. Het is dan ook niet vreemd dat velen mij zijn voorgegaan in het ophemelen hiervan. Zo is dit het favoriete boek van vele bekenden, als onder anderen Madonna, Will Smith, Malala Yousafzai en Bill Clinton. De auteur Paulo Coelho werd in 2014 geïnterviewd door Oprah met betrekking tot ‘De alchemist’. Het boek heeft 350 weken onafgebroken op de New York Times Best Sellers List Paperback Trade Fiction gestaan. Het is een symbolisch boek dat tot het genre ‘esoterie’ behoort, met een dieper liggende boodschap.

“Het is een symbolisch boek dat tot het genre ‘esoterie’ behoort, met een dieper liggende boodschap.”

Santiago is een herdersjongen die voor dit vak gekozen heeft dankzij zijn liefde voor reizen. Alhoewel zijn ouders een ander pad voor hem hadden uitgestippeld heeft hij hier bewust van afgeweken door zijn passie in het leven te volgen en te vervullen. Hij heeft een terugkerende droom. Hij laat deze droom interpreteren door een zigeuner, die hem geen bevredigd antwoord geeft. De droom laat hem echter niet los en wanneer hij op het punt staat om van zijn droom af te zien, ontmoet hij een oude koning die hem de aanwijzingen geeft om door te gaan met de verwezenlijking van zijn droom. Hij leert dat zijn droom niet zomaar een droom is, maar een profetie. De oude koning vertelt hem over de eigen ‘legende’ die ieder mens heeft en dat een ieder verplicht is om deze waar te maken. Santiago verkoopt na deze ontmoeting al zijn schapen, en begint aan zijn zoektocht naar de piramiden van Egypte. Volgens zijn droom moet hij hierheen en staat hem hier een schat te wachten. Hij reist van Spanje naar Tanger, waar hij wordt beroofd van al het geld dat hij had. Hierdoor is hij genooddaakt in Tanger te blijven, waar hij besluit werk te zoeken bij een kristalverkoper om te sparen voor zijn terugreis naar Spanje. Hij staat op het punt om zijn droom op te geven door de tegenslagen die

De Alchemist - Paulo Coelho

Madhavi Nagessersing

hij heeft ondergaan, in een onbekend land zonder geld waar hij de taal niet spreekt.

Het contrast tussen de tegenslagen en de verwezenlijking van zijn droom lijkt immens groot. Toch pakken de gebeurtenissen zodanig uit dat Santiago afziet van zijn terugreis naar Spanje. In plaats daarvan reist hij mee met een karavaan door de woestijn, om zo dichtbij Egypte te komen. In de woestijn woedt er een stammenoorlog en elke dag dat de karavaan doorreist loopt zij een risico. Bij de eerste oase die zij bereiken besluiten zij te verblijven tot de rust wederkeert. Hier ontmoet Santiago Fatima, een woestijnvrouw, en wordt op slag verliefd op haar. Hij heeft vele schatten gevonden inclusief de liefde, en heeft geen zin meer om verder te reizen. Weer bevindt hij zich op het punt om van zijn droom af te zien. Dan komt Santiago de alchemist tegen; iemand die de zin van het leven en de wereld kent en begrijpt. Deze motiveert hem om zijn droom achter na te gaan, omdat hij spijt zal krijgen als hij dit niet doet.

“Hij vergezelt Santiago op zijn reis en leert hem onderweg onbetaalbare wijsheden over het luisteren naar je eigen hart, het vervullen van je ‘eigen legende’ in het leven en het begrijpen van tekens van het universum en de natuur.”

Hij vergezelt Santiago op zijn reis naar Egypte en leert hem onderweg onbetaalbare wijsheden over het luisteren naar je eigen hart, het vervullen van je ‘eigen legende’ in het leven en het begrijpen van tekens van het universum en de natuur.

“And, when you want something, all the universe conspires in helping you to achieve it.”

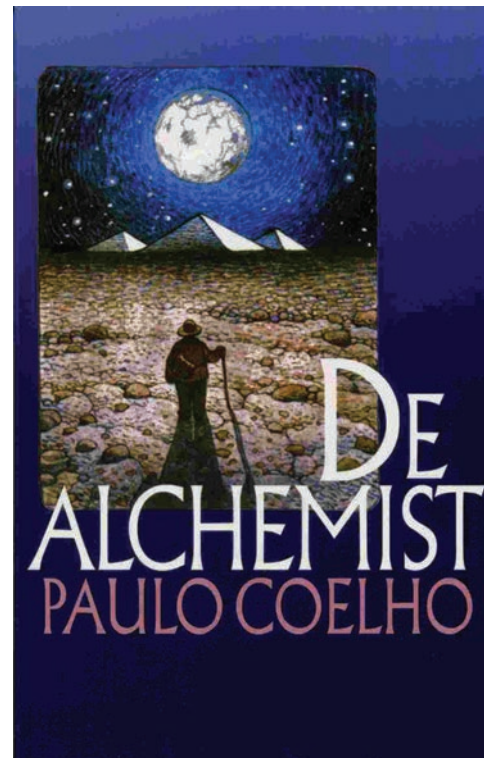
- Paulo Coelho, The Alchemist

Santiago bereikt de piramiden van Egypte, en begint te graven op zoek naar zijn schat. Hij doet dit op de plek waar zijn tranen vallen, want volgens zijn hart, ligt daar de schat waar hij de woestijn voor is over gestoken. Drie bendeleden, die op de vlucht zijn geslagen naar aanleiding van de nog steeds woedende stammenoorlog, merken Santiago op. Ze ranselen hem net zolang af, tot hij hen vertelt dat hij op zoek is naar een schat die hij heeft gezien in een terugkerende droom. De leider van de bende lacht hem uit en hij vertelt hem dat hij op dezelfde

plek waar hij nu ligt ooit ook een droom heeft gehad. Volgens zijn droom moest hij afreizen naar Spanje, op zoek naar een oude verlaten kerk en bij de nabijgelegen vijgenboom moest graven en hier een schat zou vinden. Hij maakt Santiago uit voor dwaas, voor het geloven in zijn dromen en het oversteken van de woestijn voor de vervulling hiervan. Santiago kent deze oude verlaten kerk echter, als herder heeft hij hier dikwijls overnacht met zijn schapen. Hij beseft dat hij zijn schat heeft gevonden omdat deze bendeleider geen geloof en vertrouwen had in zijn eigen dromen.

De alchemist leert dat iedereen een lotsbestemming heeft, deze moet ontdekken en om nooit op te geven in hetgeen wat je gelooft en het pad naar verwezenlijking hiervan. Hoewel dit boek niet recent is, is het mijns inziens echt een aanrader voor een ieder die inspiratie kan gebruiken.

N

**Paulo Coelho,
De Alchemist,
De Arbeiderspers,
Amsterdam: 2013
€ 24,95
(orginele uitgave:
O Alquimista, 1988)**

De wankele Wav-boete

De Wav-boete, de beruchte boete die een werkgever op grond van een overtreding van artikel 2 van de Wet arbeid vreemdelingen kan krijgen van een bestuursorgaan, staat op ietwat losse schroeven. Recente rechtspraak heeft hier onder andere aan bijgedragen. In dit artikel zal ik twee recente uitspraken kort behandelen en me hierbij toespitsen op de (eventuele) invloed ervan op de eerdergenoemde boete. Is het huidige boetebeleid van de Wav namelijk nog houdbaar?

Achtergrond Wav-boete

Wat houdt de Wav-boete eigenlijk precies in? Zoals ook blijkt uit de inleiding, op grond van artikel 2 van de Wav kan een bestuursorgaan een (rechts)persoon een boete opleggen wanneer deze (rechts)persoon gekwalificeerd kan worden als werkgever in de zin van artikel 1 van dezelfde wet¹ en vreemdelingen in dienst heeft die werkzaamheden voor hem verrichten zonder tewerkstellingsvergunning. In beginsel vallen werknemers van de Europese Unie (hierna: EU) hier niet onder, dit volgt uit artikel 45 lid 1 van het Verdrag betreffende de werking van de EU. In de EU is er namelijk sprake van vrij verkeer van – onder andere – werknemers. Maar, voor sommige later tot de EU toegetreden lidstaten, geldt een overgangsregeling. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Bulgarije en Roemenië. Deze landen zijn in 2007 toegetreden tot de EU. Volgens bijlage XII van het Toetredingsverdrag² van deze landen geldt het vrije verkeer voor hun werknemers onder voorbehoud: de lidstaten van de EU mogen dit vrije verkeer namelijk uitsluiten voor een bepaalde periode.

“Als Japan als ‘derde land’ kan worden aangeduid mag er van werknemers van landen als Bulgarije en Roemenië niet een tewerkstellingsvergunning worden geëist.”

Nederland heeft daar gebruik van gemaakt en heeft een tewerkstellingsvergunningplicht ingevolge de Wav opgelegd aan werknemers uit Bulgarije en Roemenië tot 1 januari 2014.³ Het is verder ook relevant om te weten dat in het Toetredingsverdrag is bepaald dat de huidige lidstaten, wat de toegang tot hun arbeidsmarkt betreft, gedurende eender welke periode tijdens welke nationale of uit bilaterale overeenkomsten voortvloeiende maatregelen worden toegepast, voorrang geven aan werknemers die onderdaan van de lidstaten zijn boven werknemers die onderdaan van een derde land zijn.

Met andere woorden, er mogen geen strengere eisen worden gesteld aan pas toegetreden lidstaten van de EU vergeleken met eisen voor derde landen aangaande toetreding tot de arbeidsmarkt.

Geen tewerkstellingsvergunning nodig?

Nu werd er op 24 juli jongstleden door de bestuursrechter een zeer interessante uitspraak gedaan omtrent de bovengenoemde tewerkstellingsvergunning in verhouding tot de Wav-boete.⁴ Hier was door de eiser gesteld dat deze tewerkstellingsvergunning niet nodig was voor (in dit geval) Bulgaarse werknemers. In december 2014 is namelijk door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: ABRvS) vastgesteld dat – kort gezegd – Japanners, op grond van het Verdrag van handel en scheepvaart tussen het Koninkrijk der Nederlanden en Japan,⁵ vrije toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt hebben. U voelt hem al aankomen, als Japan als ‘derde land’ kan worden aangeduid – wat volgens de rechter in deze zaak het geval was – mag er van werknemers van landen als Bulgarije en Roemenië niet een tewerkstellingsvergunning worden geëist. Immers, dit zou een strengere regel aangaande toetreding tot de arbeidsmarkt van Nederland zijn voor pas toegetreden lidstaten ten opzichte van een derde land – in dit geval Japan – en dit is volgens het Toetredingsverdrag niet toegestaan. Deze zaak wordt op dit moment in hoger beroep behandeld; het laatste woord is hier dus nog niet over gerept.

Onevenredig hoge boetes

Verder is zeer recentelijk, namelijk op 7 oktober jongstleden, door de ABRvS geoordeeld dat het hoogste boetenormbedrag voor het begaan van een overtreding in de zin van artikel 2 Wav, onevenredig hoog is.⁶ Volgens

de Tarieflijst van het Besluit boeteoplegging Wav 2013 (in deze zaak betrof het namelijk een overtreding begaan in 2013) is de hoogste boete die opgelegd kan worden €12.000 (€6000 voor natuurlijk personen). De hoogste bestuursrechter achtte dit een redelijke norm voor als het gaat om hardnekkige malafide werkgevers, voor wie volgens de wetgever hogere boetes nodig zijn. De ABRvS vindt echter dat de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (hierna: de minister) “uit het oogpunt van evenredigheid” zijn beleid moet differentiëren voor werkgevers die niet tot die groep behoren. Er is namelijk vaak sprake van verminderde verwijtbaarheid bij werkgevers in Wav-boete zaken, voornamelijk wanneer er sprake is van meerdere ‘werkgevers’ en de een beduidend minder verwijtbaar heeft gehandeld dan de ander. Nu het beleid geen ruimte biedt voor zo’n differentiatie, is het boetebeleid op dit punt onevenredig, aldus de hoogste bestuursrechter. Ook al betrof deze uitspraak een geval uit 2013, anno 2015 is het boetebeleid wat dit punt betreft nog steeds hetzelfde.

Wat zal de toekomst de Wav-boete brengen?

Wat betekenen deze bovenstaande uitspraken voor de Wav-boete? In mijn optiek staat deze niet al te sterk in zijn schoenen en er zullen (hoogstwaarschijnlijk) wijzigingen moeten worden gemaakt aan het boetebeleid.

Mocht de ABRvS in eerstgenoemde zaak uiteindelijk oordelen dat deze tewerkstellingsvergunningen inderdaad niet nodig waren voor de Bulgaarse werknemers in kwestie, zou dit betekenen dat de minister jarenlang onrechtmatig tewerkstellingsvergunningen heeft geëist van vele Bulgaarse en Roemeense werknemers. Degenen die een boete opgelegd hebben gekregen en in beroep zijn gegaan tot de hoogste bestuursrechter, kunnen de minister verplichten te heroverwegen in hun zaak. Dit volgt uit het *Kühne & Heitz*-arrest, waarin door het Hof van Justitie bepaald is dat nationale bestuursorganen onder bijzondere omstandigheden verplicht zijn om een definitief besluit te heroverwegen.⁷ Dit zou kunnen betekenen dat de minister uiteindelijk ontzettend veel geld zou moeten terugbetalen aan deze (rechts)personen: niet iets waar de Staat op zit te wachten. Daarnaast zou het betekenen dat Nederland ook geen tewerkstellingsvergunningen kan eisen van toekomstige toetredende lidstaten. Maar het is wachten op de uitspraak van de ABRvS, hierna zal blijken wat de minister te wachten zal staan betreffende eventuele heroverwegingen, terugbetalingen en beleid voor toekomstige lidstaten.

In de tweede uitspraak heeft de ABRvS de minister eigenlijk verboden het boetebeleid van de Wav op deze manier voort te zetten. Dit beleid moet worden gewijzigd; er moeten differentiaties mogelijk zijn in de hoogte van de boetes bij verschillende soorten ‘werkgevers’. Dit is echter wel enigszins mosterd na de maaltijd. Er is zeer kort geleden, namelijk op 1 juli 2015, een gewijzigd boetebeleid in werking is getreden: de Beleidsregel boeteoplegging Wet arbeid vreemdelingen 2015. Hierin worden nog steeds alle ‘werkgevers’ op dezelfde manier beboet. Mijns inziens is het opmerkelijk dat het beleid op deze vlakken nog steeds niet is gewijzigd. Daarbij doel ik niet alleen op bovengenoemde uitspraak maar ook op het feit dat door de minister herhaaldelijk is gesteld dat in het nieuwe boetebeleid coulanter zou worden omgegaan met de werkgever, bijvoorbeeld door de introductie van een waarschuwing als sanctie bij een eerste overtreding of door een lagere boete.⁸ Waarom in het nieuwe beleid deze wijzigingen uiteindelijk niet zijn opgenomen, zal te maken hebben met het feit dat hogere boetes een grotere afschrikkende werking hebben naar werkgevers in de zin van de Wav.⁹ Dit neemt echter niet weg, zoals dus is uitgesproken door de ABRvS, dat sommige boeteopleggingen onevenredig hoog kunnen zijn.

Kortom, links of rechtsom, er zal de komende tijd wel wat (moeten) veranderen aangaande het boetebeleid van de Wav. De tijd zal ons leren wat voor gestalte de (nu toch wat wankel) Wav-boete uiteindelijk zal krijgen. **N**

1. Het werkgeversbegrip in de Wav is aanzienlijk ruimer dan het werkgeversbegrip zoals bekend in het arbeidsovereenkomstenrecht. Degene voor wie de arbeid feitelijk wordt verricht is al als werkgever aan te merken in de Wav.

2. Verdrag tussen Lidstaten van de Europese Unie en de republiek Bulgarije en Roemenië, betreffende de toetreding van de republiek Bulgarije en Roemenië tot de Europese Unie, 21 juni 2005, L.157/11.

3. Kamerstukken II 2011/12, 29 407, nr. 132, p. 3.

4. Rechtbank Zeeland-West-Brabant, 24 juli 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:4991.

5. Stb. 1913, 389.

6. ABRvS 7 oktober 2015, 2015/3138.

7. HvJ 13 januari 2004, Kühne & Heitz, C-453/00, Jur. 2004, p. I-837 AB 2004, 58 m.nt. Widdershoven.

8. Kamerbrief van minister Asscher aan de Tweede Kamer “Kamerbrief over verdringing op de arbeidsmarkt” van 1 okt. 2014.

9. Het verweer van de minister in ABRvS 7 okt. 2015, 2015/3138.

De Vereniging

Waarde lezer,

De meesten van ons hebben nu de eerste tentamens achter de rug en zo zijn de eerste twee maanden van het collegejaar 2015-2016 alweer voorbij gevolgen. Ook JFV Grotius is de afgelopen maand weer hard aan de slag gegaan. In september hebben we een hoop enthousiaste eerstejaars mogen verwelkomen tijdens het introductieweekend. Dit weekend was een groot succes en heeft een grote groep actieve Grotianen opgeleverd. De eerste lezingen, borrels, uitjes, bezoeken en feestjes hebben plaatsgevonden. Geënthousiasmeerd door het succes van deze activiteiten zijn we nu weer druk bezig voor de volgende activiteiten. Ben jij nog niet aanwezig geweest bij een van deze activiteiten? Dan neem ik graag deze kans te baat om ook jou enthousiast te maken voor de faculteitsvereniging JFV Grotius.

JFV Grotius is de studievereniging voor elke rechtenstudent aan de universiteit Leiden. Dus ook voor jou! Naast je boeken, die je bij ons met korting kunt bestellen, organiseren we ook een hoop leuke activiteiten. Er zijn maar liefst zestien commissies die gedurende het hele jaar een hoop activiteiten organiseren voor onze leden. We organiseren studieverbredende activiteiten, zoals borrels, feestjes en reizen, maar ook studieverdiepende activiteiten. Denk hierbij aan lezingen, kantoorbezoeken, symposia en het jaarlijkse congres van JFV Grotius. Op 4 december 2015 zal het congres plaatsvinden met als onderwerp 'De doorwerking van de Europese Wetgeving in de Nederlandse rechtsorde'. Hier is door de Congrescommissie meer dan een jaar een

hoop organisatietalent op losgelaten en zal het dan ook geheel een succes worden met interessante sprekers en moverende lezingen.

Een lidmaatschap bij JFV Grotius levert ontzettend veel op voor studenten, zowel op sociaal vlak als op studie gerelateerde vlakken. Ons doel is dan ook om een zo breed mogelijke aanvulling te bieden op de studie van alle rechtenstudenten in Leiden.

We zouden jou ook graag bij onze activiteiten zien, dus twijfel niet, kom gezellig een keer mee borrelen of geef je op voor een van onze activiteiten. Houd voor meer informatie over onze activiteiten goed onze Facebook en de website in de gaten en tot snel! Mocht je vragen hebben, stel ze gerust. Wij zijn altijd graag bereid deze te beantwoorden. Je kunt ons bellen en mailen, maar we vinden het ook erg gezellig als je langs komt op de bestuurskamer. Het spreekuur vindt dinsdag tot en met vrijdag plaats van 10:00 tot 12:00 in A.043. Dit is de kamer direct naast het juridisch café.

Verder zou ik jullie graag nog wijzen op het feit dat JFV Grotius 16 november 98 jaar oud wordt. Dit moet natuurlijk groots gevierd worden. Houd ook hiervoor Facebook en de website (jfv.grotius.nl) goed in de gaten, want hier wil je bij zijn!

Met vriendelijke groet,

Namens het 95e bestuur der JFV Grotius
Linde Merkus, *Ab-actis*

JFV Grotius

Linde Merkus

Column

De vrijheid van meningsuiting; iedereen is ervoor. Maar als men dingen zegt of schrijft die als verwerpelijk worden gezien, roepen velen snel: ‘Ook de vrijheid van meningsuiting kent grenzen!’ De rechter wordt erbij betrokken en ook die hinkt op twee gedachten.

Neem het Europese Hof in Straatsburg. Dat spreekt in het befaamde Handyside-arrest uit 1976 principieel uit dat de ‘*Freedom of expression (...) is applicable not only to “information” or “ideas” that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population*’.

Tegelijkertijd concludeert het Hof dat een verbod door de Engelse rechter in 1971 van een onzedelijk geachte publicatie niet strijdig is met art. 10 van het EVRM.

Het ging overigens om *Den Lille Røde Bog For Skoleelever*, een Deens boek uit 1969 (*The Little Red School Book*). (Voor de onwetenden onder ons: de titel is een directe verwijzing naar het Kleine Rode Boekje van Mao-zedong, de ‘Grote Leider’ van het toenmalige China, in werkelijkheid een verschrikkelijk despoot, waar nogal wat Europeanen naïef mee weglieden.) Het boekje was geschreven door twee leraren en gericht aan scholieren. Het riep hen op het gezag van de docenten te verwerpen en –voorzichtig– met seks en drugs te experimenteren. Er ontstond flinke commotie in een groot deel van Europa. In diverse landen werd het vervolgens verboden, waaronder Engeland.

Twee feiten mogen niet onvermeld blijven. Ten eerste publiceerde in Nederland een groep ‘kritiese’ leraren in 1970 een gelijksoortig *Het Rode Boekje voor Scholieren*. Die uitgave leidde niet tot een rechtszaak, maar wel tot de publicatie, ook in 1970, van *Het Groene Boekje; nuchter protest tegen het rode boekje voor scholieren*. Ten tweede is van *The Little Red School Book* in 2014 een herdruk verschenen in Engeland. De Engelse rechter liet ditmaal echter niets van zich horen.

“Omkijkend naar toen voelen velen een zekere ontroering en verwondering. ‘Ach, waar de mensen zich vroeger druk om maakten?’, zijn we geneigd te denken.”

Omkijkend naar toen voelen velen een zekere ontroering en verwondering. ‘Ach, waar de mensen zich vroeger

druk om maakten?’, zijn we geneigd te denken.

Begin 2016 verschijnt een herdruk van een ander verboden: Adolf Hitlers *Mein Kampf*. Het gaat om een wetenschappelijk-kritische editie, gemaakt door medewerkers van het in München gevestigde *Institut für Zeitgeschichte*.¹

Ik ben erg benieuwd wat U, lezer, nu voelt. Is dat ontroering en verwondering om het feit dat dit boek ooit verboden is geweest? Nee hè. Veeleer zal het nu een gevoel van ongemak zijn en twijfel. U hebt de rechtspraak omtrent *Mein Kampf* gevolgd en weet dat men al een tijdje het boek mag verkopen, mits zonder ‘kwade bedoelingen’. U weet natuurlijk ook dat het boek al geruime tijd op internet te bestellen is en op andere sites, die soms onmiskenbaar rieken naar kwade bedoelingen, gratis en voor niets is te downloaden. Maar toch kunt U zich niet helemaal bevrijden van een ‘unheimisch’ gevoel bij de gedachte dat *Mein Kampf* binnenkort in de schappen van elke boekhandel zal liggen.

“Toch kunt U zich niet helemaal bevrijden van een ‘unheimisch’ gevoel bij de gedachte dat *Mein Kampf* binnenkort in de schappen van elke boekhandel zal liggen.”

Ik heb datzelfde gevoel. Toch vind ik dat het vrij verkrijgbaar moet zijn. Ik juich de wetenschappelijk-kritische editie die in de maak is dan ook toe. Maar niet omdat een verbod, als gevolg van de beschikbaarheid ervan op het internet, achterhaald is. Nee, ik meen dat het goed is om dit –duivelse– boek te bestuderen. Omdat wie de geschiedenis niet kent, gedoemd is soortgelijke fouten te maken als in het verleden gemaakt zijn. Of zoals een groot man ooit zei: ‘Je moet altijd weten wat de vijand denkt.’ Welnu, een belangrijke toegang tot het denken van de vijand zijn diens geschriften.

“Ik meen dat het goed is om dit – duivelse– boek te bestuderen.”

Maar zullen er niet ook mensen zijn die zich door lezing van Hitlers boek geïnspireerd voelen? Zeker. Maar hoeveel zullen dat er zijn? Naar schatting zijn er alleen al van het Duitse origineel 11 miljoen exemplaren gedrukt. Maar hoeveel van de mensen die het in hun boekenkast hebben zullen het boek werkelijk gelezen hebben? Niet

Wat is gevaarlijker:

Mein Kampf of de televisie?

Andreas Kinninging

meer dan een paar duizend. Ik heb het donkerbruine vermoeden dat ook de mensen die het boek op internet gezet hebben geen idee hebben wat erin staat.

We maken ons, wat de vrijheid van meningsuiting betreft, zorgen over de verkeerde dingen en zien over het hoofd wat ons echt zorgen zou moeten baren. Volgens mij gaat er van boeken weinig of geen gevaar uit. Zelfs van *Mein Kampf*. Ten eerste omdat het geschrevene maar door weinigen gelezen wordt. En ten tweede omdat lezen een typisch cerebrale, weinig emotionele activiteit is, waarvan, wat er ook geschreven wordt, weinig maatschappelijke onrust is te verwachten. Voor alle soorten schriftuur dient derhalve volgens mij een volledige vrijheid van meningsuiting te gelden.

Kijk daarentegen nu eens naar redevoeringen, inclusief preken. Dat zijn hele andere dingen. Die bereiken en bereikten grote aantallen mensen. Denk aan de priesters en dominees in de kerken vroeger! De invloed van de Bijbel en de Koran is niet zozeer te danken aan het feit dat ze door veel mensen gelezen worden –dat is nooit het geval geweest–, maar dat de paar mensen die ze lezen, via retorische podia toegang hebben tot een groot publiek. Redevoeringen nu zijn doorgaans beter in het opwekken van emoties dan in het overbrengen van een cerebrale boodschap. Dat maakt ze gevaarlijk. Zelfs J.S. Mill, die in zijn *On Liberty* (1859) een vrijwel volledige vrijheid van meningsuiting bepleitte, was er daarom voorstander van redenaars soms de mond te snoeren.

“De invloed van de Bijbel en de Koran is niet zozeer te danken aan het feit dat ze door veel mensen gelezen worden, maar dat de paar mensen die ze lezen, via retorische podia toegang hebben tot een groot publiek.”

Het gevaar inherent in redevoeringen is eeuwenoud en al aan de kaak gesteld door Plato. Maar in de twintigste eeuw zijn daar nog een aantal grote gevaren bijgekomen. In de eerste plaats is door de introductie van elektronische microfoons en de radio het bereik van redevoeringen en daarmee de macht van de retoricus exponentieel vergroot. In de tweede plaats de beeldtechniek. Nog veel meer dan bij redevoeringen verschuift hier het zwaartepunt van verstand naar emotie. Niets staat denken zo in de weg

als kijken. (Daarom sluiten we vaak de ogen of staren we als we denken.) En niets werkt zo in op de emoties als beelden. Voeg daarbij dat al die beelden op min of meer hetzelfde tijdstip worden gezien door miljoenen en soms miljarden mensen, en het is wel duidelijk dat de mogelijkheden voor misbruik hier een omvang krijgen die zonder precedent is.

Daarom is het geenszins terecht dat genoemde massamedia qua vrijheid van meningsuiting min of meer onder hetzelfde regime vallen als de schriftuur. Er is integendeel alle reden om de vrijheid van meningsuiting via de massamedia stevig in te perken. Het is gewoonweg onwaar dat de televisie de krant is in een ander jasje. Het gaat om een wezenlijk ander fenomeen, dat vaak kwaadaardige trekken vertoont, en dus een andere aanpak vereist. ‘Een foto zegt meer dan duizend woorden’, hoor je wel eens. Maar een foto kan ook de werkelijkheid dermate verdraaien, dat wat je daarna ook zegt, de waarheid geen schijn van kans meer heeft. En dat geldt a fortiori voor bewegende beelden.

Laten we blijven hinken op twee gedachten, vrijheid van meningsuiting en de beperking ervan, dat lijkt me het verstandigst. Maar nog belangrijker is het opnieuw doordenken waar precies vrijheid en waar beperking van node zijn. **N**

1. <http://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/edition-mein-kampf/>

EUROPA EEN RECHTSORDE IN SNELTREINVAART

4 DECEMBER VAN 09.00 TOT 17.00

LOCATIE: ACADEMIEGEBOUW

DAGVOORZITTER: W.J.M. VOERMANS

SAVE THE DATE

MET ONDER ANDERE WORKSHOPS IN

- CONSUMENTENRECHT
- SUBSIDIERECHT
- MEDEDINGINGSRECHT
- INTELLECTUEEL EIGENDOMSRECHT
- VREEMDELINGENRECHT
- STRAFRECHT

CONGRES DER JFV GROTIUS